

Yetiřkine

halkaları

hadis
halkaları

HADİS HALKALARI – YETİŞKİN

GİRİŞ: Hadis ve Sünnet'e Dair

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Allah'a hamd, Resûl-i Ekrem'ine, onun âl ve ashâbına salât ü selâm olsun.

Hız. Peygamber'in dini anlama ve yaşamadaki yerini tam olarak kavramadan, onun sünneti ve hadislerinin önemini anlamak zordur. Her şeyden önce Allah'ın Kitabı'nın tebliğ edicisi ve en iyi tercümanı olan Hız. Peygamber, bir Müslüman için yegâne hayat ölçüsü ve en mükemmel şahsiyet örneğidir. Nitekim Allah (c.c.), 'Gerçekte Allah Resul'ünde sizin için güzel bir örnek vardır.'¹ buyurmaktadır. Yüce Allah, Hız. Peygamber'in tüm inananlar için örnek olduğunu söylediğine göre, kendisinden sonraki kuşaklar onun bu örneğini hayatlarına nasıl yansıtacaklar? Bu sorunun cevabı, her şeyden önce Hız. Peygamber'in mirasının doğru ve eksiksiz bir şekilde korunmasıyla mümkün olabilir. Bu sebeple, İslam toplumunun erken dönemlerinden itibaren, Hız. Peygamber'in söz ve davranışlarını kaydetmeyi bir görev olarak gören İslam alimleri, bu konuda titizlikle çalışmışlardır. Sünnet ve hadis mirası, ilk nesilden itibaren Müslümanların ibadet ve ahlâka dair hususlarda olduğu gibi günlük yaşantılarında ortaya çıkan sorunların çözümünde de vazgeçilmez bir başvuru kaynağı olmuştur.

İslam'ın ilk dönemlerinden günümüze, 'sünnet' ve 'hadis' terimlerine atfedilen anlamlar değişiklik göstermiştir. Sözlük anlamına uygun olarak sünnet daha çok davranış ile ilgili bir kavram olarak görülürken; hadis, sözlü ve yazılı rivayetlerin adı olarak anlaşılmıştır. Bu çerçevede Hız. Peygamber'in söz ve fiillerinin sözlü rivayetleri hadis, uygulanagelen söz ve filleri de sünnet adını almıştır.

Sünnet, Kur'an'ı hayata aktaran bir vasıta olmanın yanında, Müslümanların varlık, bilgi ve değer tasavvuruna da kaynaklık eder. İslâm toplumlarının bölge, ırk, soy, yapı ve kültür farklılıkları ne olursa olsun ortaya koydukları maddî ve manevî bütün eserlerde Kur'an'ın ve sünnetin izleri vardır. İslâmiyet'in kısa sürede dünyaya yayılmasında, yerleştiği bölgelerde sürekliliğinin sağlanmasında, farklı kültür ve coğrafyalarda yaşayan mensupları arasında ortak bir yaşama biçiminin oluşmasında Sünnet-i Nebeviyye'nin rolü büyük olmuştur. Sünnet aynı zamanda asr-ı saadeti şimdiki zamana taşıma gayretinin de ana vasıtası olarak görülmüştür.

Resûl-i Ekrem'i (sav) bütün yönleriyle yeni nesillere anlatmasının yanı sıra onun (sav) sünnetini çağlara taşıyan en önemli vasıta olarak hadis, erken dönemlerden itibaren İslâm ümmetinin ilgi odağı olmuştur. Din ve dünya tasavvuruna ilişkin pek çok rivayet, muazzam bir külliyata dönüşmüş, zengin bir literatüre vücut vermiştir. Hadis âlimleri, bir yandan Resûl i Ekrem'in (sav) hadis mirasını aslına uygun bir biçimde aktarmaya çalışırken, diğer taraftan sünnetin ilke ve değerlerini yaşanır kılmak için çaba göstermişlerdir. Hadis tarihi boyunca klâsik hadis kaynaklarımızı anlamak ve yorumlamak için gösterilen çabaların bir bakıma metin ile hayat arasında köprü kurmaya yönelik olduğu söylenebilir.

Hadislerin mesajını kendi zamanlarına taşıma ve güncelleme gayreti, her çağdaki Müslümanları harekete geçirmiştir. Bu maksatla hemen her dönemde çeşitli çalışmalar

¹ Ahzâb, 33/21.

yapılmıştır. Bu çalışma Sevgili Peygamberimiz (sav) tarafından sergilenen örnek tutum ve davranışları, onun (sav) söz ve hadislerindeki mesajları; kısacası onun (sav) çağlar üstü örneklğini sade ve anlaşılır bir dille günümüz insanına ulaştırmayı amaçlayan bir çabanın ürünüdür.

Bu çalışma, hadis ilminde uzmanlaşmış heyetler tarafından hazırlanan '*Hadislerle İslam (Diyamet Yayınları)*' ve '*Riyazussalihin Şerhi (Erkam Yayınları)*' kitaplarından faydalanılarak hazırlanmıştır.

1. HADİS-İ ŞERİF

عَنْ حَكِيمِ بْنِ حِزَامٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قَالَ:

”الْبَيْعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يُفْتَرَقَا، فَإِنْ صَدَقَا وَبَيَّنَّا بُورِكَ لَهُمَا فِي بَيْعِهِمَا، وَإِنْ كَتَمَا وَكَدَبَا مُحِقَّتِ الْبَرَكَةُ مِنْ بَيْعِهِمَا.“

Hakim b. Hizam'dan rivayet edildiği üzere, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: 'Alışveriş yapan iki kişi, birbirlerinden ayrılmadıkları sürece (alışverişi kabul edip etmeme konusunda) serbesttirler. Eğer dürüst davranırlar ve (malın kusurunu) açıkça söylerlerse, alışverişleri bereketlenir. Fakat kusuru gizler ve yalan söylerlerse, (yaptıkları) alışverişin bereketi gider.’ (Ebû Dâvûd, Büyû, 51)

Açıklaması

Alışverişte, malın ve paranın gerçek durumunu olduğu gibi belirtmek, kusurlarını gizlememek ve yalan beyandan kaçınmak temel bir ilkedir. Doğru sözlülük, ticarete ve kazançta bereket vesilesidir. Aksi ise alışverişte hayır ve bereket bırakmaz. Doğruluğun ekonomiye bu açıdan etkisi inkâr edilemez.

Hadis, kazanma ve kâr kavramına ahlaki ve manevi boyut getirmektedir. Demek ki kazanma sadece rakamla ifade edilecek bir konu değildir. Onda bir de “bereket ve hayırlılık yönü” yani “meşruiyet” tarafı vardır. Bu da dürüstlük ile sağlanabilmektedir. Yalan söyleyerek veya malın ayıbını gizleyerek, daha doğrusu karşısındakini aldatarak para kazanmak mümkün ise de bu, müslümanca bir tavır değildir. Zira Hz. Peygamber bir başka hadisi şerifinde “Bizi aldatan bizden değildir”¹ buyurmuştur. O hâlde müslümanın gerçek kazancı bütün muamelelerinde müslümanca yani dürüst davranmaktadır. Doğru sözlülük, özellikle kul haklarıyla ilgili konularda çok daha büyük önem arz etmektedir.

Bu açıdan bakıldığı zaman ticari reklamların çığırkanlığa varmaması, yalan ihtiva etmemesi, malın vasıflarının dosdoğru aksettirmesi gerekmektedir. Aksi halde büyük ölçüde bir aldatma söz konusu olur. Yalana dayalı reklamlarla elde edilen servetlerin, eninde - sonunda elden çıkacağı, kimseye hayır getirmeyeceği açıktır. Bu durum sayısız misallerle ortadadır.

“Haksız kazanç”, “kara para” gibi kavramlar, müslümanın dürüstlük vasfına terstir. Az da kazansa müslümana doğruluk yakışır. Çünkü bereket dürüstlüktedir. Allah’ın bereket verdiği kazanç ise asla küçük değildir.

Hadis-i Şerif’ten Öğrendiklerimiz

1. Alışveriş konu olan malın ve paranın ayıbını açıklamak gereklidir. Gizlemek haramdır. Kusurun sonradan ortaya çıkması pazarlığın feshine sebeptir.
2. Yalan berekete manidir.
3. Doğru tacir az kâr etse de kazancının bereketini görür.

¹ Müslim, İman, 164

2. HADİS-İ ŞERİF

عَنِ النَّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ): "مَثَلُ الْمُؤْمِنِينَ فِي تَوَادُّهِمْ وَتَرَاحُيْهِمْ وَنِعَاطِفِهِمْ مَثَلُ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى مِنْهُ عُضْوٌ تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ الْجَسَدِ بِالسَّهْرِ وَالْحَمَى"

Nu'mân b. Beşîr'in naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Müminler, birbirlerini sevmeye, birbirlerine merhamet ve şefkat göstermeye, tıpkı bir organı rahatsızlandığında diğer organları da uykusuzluk ve yüksek ateşle bu acıyı paylaşan bir bedene benzer." (Müslim, Birr, 66)

Açıklama

Müslüman, içinde yaşadığı topluma asla kayıtsız kalmaz. Bu onun iyi bir Müslüman oluşu ve güzel ahlaklı oluşu ile ilgili bir husustur. Güzel ahlâksa, insanlara karşı güler yüzlü olmak, iyiliği yaymak ve kötülöklere engel olmak anlamına gelir.¹ Bu nedenle Müslüman, insanlara, hatta bütün mahlukata zarar veren her şeyi ortadan kaldıracak; insanlığın yararına olanları inşa etmek, yaşatmak ve yaygınlaştırmak için elinden gelen her şeyi yapacaktır. Sevgili Peygamberimiz, "Müslümanların işleriyle ilgilenmeyen kimse onlardan değildir."² uyarısıyla, kişinin sosyal konulara duyarlı olmasıyla Müslüman topluma aidiyeti arasında sıkı bir ilişki kurmuştur. Çevresinde olup bitenlere karşı duyarsızlığı hiçbir şekilde Müslümana yakıştırmayan Allah Resûlü, Müslümanın gücü yetiyorsa gördüğü çirkinlikleri bizzat kendisinin ortadan kaldıracığını, gücü yetmiyorsa diliyle onun yanlış olduğunu anlatacağını, buna da gücü yetmiyorsa, hoşnutsuzluğunu ifade etmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Merhamet etmediği sürece rahmet-i Rahmân'a kavuşamayacağını³ bilen Müslüman'ın, kendisiyle aynı inancı paylaşan din kardeşleriyle özel bir hukuku vardır. Onlara asla zulmetmemeli, hakaret etmemeli, yardımına ihtiyaç duyduklarında onları yalnızlığa itmemeli⁴ ve asla onları hakir görmemelidir.⁵ Buna rağmen Allah Resûlü, şeytanın, Müslümanların aralarını açarak onları birbirlerine düşürmekle emeline ulaşmaya çalışacağı uyarısını yapmaktadır.⁶ Hz. Peygamber bu konudaki uyarısını şu şekilde sürdürmektedir: "Zandan sakının! Zira zan, yalanın ta kendisidir. Birbirinizin sözlerine kulak kabartmayın. Birbirinizin özel hâllerini araştırmayın. Birbirinizle üstünlük yarışı içine girmeyin. Birbirinize haset etmeyin. Birbirinize kin beslemeyin. Birbirinize sırt çevirmeyin. Ey Allah'ın kulları! Kardeş olun!"⁷

¹ Tirmizî, Birr, 62.

² Taberânî, el-Mu'cemü's-sağîr, II, 131.

³ Müslim, Fedâil, 65.

⁴ İbn Hanbel, II, 360.

⁵ İbn Hanbel, II, 277.

⁶ Tirmizî, Birr, 25.

⁷ Müslim, Birr, 28.

Bu kardeşlik hukuku gereği Müslümanların birbirlerinin hatalarına karşı affedici olmalarını da isteyen Peygamberimiz, kardeşi özür dilediği hâlde özrünü kabul etmeyen kişinin büyük bir hata işlemiş olacağını ifade etmiştir.¹

Birbirlerinin dostu, hatta kardeşi olarak kabul edilen, birlik ve dayanışmada kenetlenmiş bir el örneğiyle anlatılan² Müslümanların, birbirlerini lânetlemeleri, öldürmeleriyle eşdeğerde görülmüş,³ çatışmaları durumunda her iki tarafın da cehennemlik olacağı belirtilmiş,⁴ herhangi bir nedenle aralarında kırgınlık oluşursa bunun üç günden fazla uzatılmaması tavsiye edilmiş,⁵ barışmak için elini ilk uzatanın diğerinden daha hayırlı olduğu vurgulanmıştır.⁶ Pazartesi ve perşembe günleri cennetin kapısının açılacağını, Allah'a şirk koşmayan müminlerin bağışlanacağını ancak küskünlüklerini sürdürenlerin affedilmeyeceği,⁷ müminlere zarar verenin ve onlara tuzak kuranın da lânetlendiği belirtilmiştir.⁸ Hatta genel olarak Müslümanlarla ve özel olarak da akrabalarıyla irtibatını kesmeyen kimselerin Allah katında en üstün insanlar olduğu, irtibatını kesenlerin ise en kötü durumda olduğuna dikkat çekilmiştir.⁹

Hadis-i Şerif'ten Öğrendiklerimiz

1. **Toplumda Merhametin Önemi:** Müslüman, başkalarının acılarını ve ihtiyaçlarını kendine dert edinmelidir. Başkalarına yardım etmek ve onların yükünü hafifletmek, Müslümanların temel sorumluluklarındandır.
2. **Müminler Arası Dayanışma:** Bir Müslüman, diğer Müslümanlarla güçlü bir dayanışma içinde olmalıdır. Kardeşlik hukuku çerçevesinde, birbirlerine karşı sevgi, saygı ve yardımlaşma göstermelidirler. Her Müslüman, diğerinin sorunlarına duyarlı olmalı ve onlara yardımcı olmak için elinden geleni yapmalıdır.
3. **Affedicilik ve Hoşgörü:** Müslümanlar, birbirlerinin hatalarına karşı affedici olmalı ve hoşgörülü davranmalıdır. İnsanlar arasında oluşabilecek küçük anlaşmazlıkların büyümesine izin vermemeli, barış ve uzlaşmaya öncelik vermeli, üç günden fazla küs kalmamaya özen göstermelidirler.

¹ İbn Mâce, Edeb, 23.

² Ebû Dâvûd, Cihâd, 147

³ Buhârî, Edeb, 73.

⁴ Müslim, Fiten, 15.

⁵ Buhârî, Edeb, 62.

⁶ Müslim, Birr, 25.

⁷ Müslim, Birr, 35.

⁸ Tirmizî, Birr, 27.

⁹ Tirmizî, Zühd, 17.

3. HADİS-İ ŞERİF

“عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو عَنِ النَّبِيِّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قَالَ: رِضَا الرَّبِّ فِي رِضَا الْوَالِدِ وَسَخَطُ الرَّبِّ فِي سَخَطِ الْوَالِدِ.”

Abdullah b. Amr'ın naklettiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “Rabbin hoşnutluğu anne babanın hoşnutluğuna bağlıdır. Rabbin öfkesi ise, anne babanın öfkesine bağlıdır.” (Tirmizî, Birr, 3)

Açıklama

Hadis kitaplarının tamamı, kişinin anne ve babası ile olan ilişkilerini düzenlemek için söylenmiş pek çok hadis ihtiva eder. Hadislerde iyilik manasındaki "birr" kelimesi tercih edilmiştir. Yine pek çok yerde anne babaya karşı gelmek ve onların haklarını korumamak da bu kelimenin zıddı olan "ukûk" kelimesiyle ifade edilmiştir. Aslında hadiste geçen "birr", dünya ve ahiretteki tüm iyiliklere ve güzelliklere işaret eder. Dünyada hidayete ermiş olmak, nimet içinde olmak ve hayırlarla kuşatılmak iyiliğin değişik tezahürleridir. Âhret günü cennette ebedî mutluluğu elde etmek de bu kelimenin kapsamı içerisindedir.

"Birr" kelimesi anne ve babaya gönülden bağlılığı, onların kalplerini kırmamayı, onlara yaşlılıklarında kol kanat germeyi ifade eder. Bu davranışlar aynı zamanda Allah'a itaatin de bir ifadesidir. Denilebilir ki ana babaya iyilik etmek, insanı Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaya götürür.

Bunun tersi olan isyan ise, anne babanın hakkını çiğnemek ve bağları koparmaktır. Zaten "birr" kelimesinin zıddı olan "ukûk" kelimesi aslında koparmak, parçalamak anlamına gelir. Anne babaya karşı çıkmak onlarla olan bağı koparmak demektir. Allah Teâlâ, anne babaya "isyandan asla hoşlanmaz.¹ Âlemlerin Rabbi, kıyamet gününde ebeveynine baş kaldıranın yüzüne bakmayacak,² onu cennetine almayacaktır.³ Peygamberimizin ebeveyne karşı isyankâr olmamayı öğütleyen cümleleri de aynı kesin üslûbu taşır. Onun, “Size büyük günahların en büyüğünü söyleyeyim mi?” buyurduktan sonra, “Allah’a ortak koşmanın hemen ardından “anne babaya isyan ve eziyet etmeyi sayması gayet düşündürücüdür.⁴ Bütün bu uyarılarda geçen “ukûku”l-vâlideyn”tabiri, anne ve babaya kabalık ve hürmetsizlik etmek, onların sözlerini hiçe saymak ve asi bir tavırla kalplerini kırmak anlamlarına gelmektedir. Elbette ebeveynin bakımlarıyla ilgilenmemek, ihtiyaçlarına sahip çıkmamak, onları yalnızlıklarına terk etmek ve arayıp sormamak da bu ifadenin kapsamına dâhildir.

Kur’an-ı Kerim’deki “ihtiyarladıklarında anne babaya “Öf!” bile denilmemesini isteyen âyetin,⁵ her yaşta, onların fikirlerine ve emirlerine karşı gelinmemesi şeklinde yorumlandığına çoğu kez rastlanmaktadır. Hâlbuki ona, ebeveyninin kimi yanlış istek ve yönlendirmelerine itaat etmemesini söyleyen de bizzat Allah Teâlâ’dır: “Eğer onlar, hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarsa, onlara itaat etme!”⁶

¹ Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 20-21

² Nesâî, Zekât, 69.

³ Nesâî, Eşribe, 46

⁴ Buhârî, Edeb, 6

⁵ İsrâ Suresi, 23

⁶ Ankebût, 29/8

O hâlde kendisinin küs olduğu bir akrabayla iletişimini kesmesi için evlâdına baskı yapan ve “sütünü helâl etmeyen” bir annenin ya da ticaretinde onun öngördüğü şekilde hileli işlere karışmadığı ve sözünden çıktığı için evlâdına “hakkını haram eden” bir babanın bu isteklerini yerine getirmek söz konusu olamaz. Her iki taraf için de Allah’a itaat asıldır ve ilişki Allah’ı hoşnut etmekte düğümlenmektedir. Elbette evlât, ebeveynin helâl ve haram konusundaki ikazlarına uymakla mükelleftir. Zira bu, aynı zamanda Allah’ın koyduğu sınırlara boyun eğme anlamı da taşımaktadır.

Dolayısıyla, anne ve babaya iyiliği tavsiye edip, onları kötülükten alıkoymaya çalışmak da evlâdın vazifesidir. Arada bulunan yaş ve statü farkı, bu görevi samimi ve nazik bir şekilde yerine getirmeye engel değildir. Bu konuda bıkmadan ve kabalaşmadan babasını doğruya çağırın¹ ama onun oldukça ağır tavırları sonucunda uzaklaşmak zorunda kalan² “babamız İbrâhim”³ en güzel örnektir.

Aslında insan her konuda olduğu gibi kendi anne babasına karşı gösterdiği tavırla da çocuklarına örnek olmaktadır. Bir bakıma ileride kendisine nasıl davranacaklarını onlara öğretmekte, geleceğine yatırım yapmaktadır. Elbette, “İyiliğin karşılığı olsa olsa iyiliktir.”⁴ Enes b. Mâlik (ra) tarafından rivayet edildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Bir genç bir ihtiyara yaşlı olmasından dolayı ikramda bulunursa, Allah, yaşlandığı zaman kendisine ikramda bulunacak bir kimseyi kendisine hazırlar.”⁵ Evlât, vaktiyle kendisine kötü davrandıkları için anne babasına bu hatayı ödetme ve ihsan görevini yok sayma hakkına sahip değildir. Bu noktada, “Tavrımızı diğer insanlara göre ayarlarız: Herkes iyilik ettiği sürece, biz de iyilik yaparız. Ama başkaları eziyet edince, biz de buna eziyetle karşılık veririz.” diyen sıradan insanlar olmayın!”⁶ tavsiyesi son derece dikkat çekicidir. Aksine bencillik bir tarafa bırakılarak, Rabbimizin tavsiyesine kulak verilmelidir: “İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel yolla sav! İşte o zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost hâline gelir.”⁷ O hâlde evlât iken bir gün anne baba olacağını unutmamalıdır insan. Tıpkı anne baba iken bir zamanlar genç olduğunu unutmaması gerektiği gibi!

Bu çerçevede, “Rabbin hoşnutluğu anne babanın hoşnutluğuna bağlıdır. Rabbin öfkesi ise, anne babanın öfkesine bağlıdır.”⁸ hadisi, üzerinde iyice düşünülmesi gereken bir hadistir. Çocuklar ve anne babaları arasındaki ilişki Allah’ın hoşnutluğunu kazanmak için bir vesile kabul edilirken, insanın dünyevî arzuları çerçevesinde bunu bir maddî ilişkiler ağına dönüştürmesi şaşırıktır. İnsan, sevdikleriyle kurduğu ilişkinin Rabbine olan ilgisini köreltmemesi yolunda, “Ey iman edenler! Mallarınız ve evlâtlarınız sizi, Allah’ı zikretmekten alıkoymasın. Her kim bunu yaparsa, işte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir.”⁹ şeklinde ilâhî bir ikaz alır.

¹ En’âm, 6/74

² Tevbe, 9/114.

³ Hac, 22/78.

⁴ Rahmân, 55/60.

⁵ Tirmizî, Birr, 75.

⁶ Tirmizî, Birr, 63.

⁷ Fussilet, 41/34

⁸ Tirmizî, Birr, 3

⁹ Münâfikûn, 63/9.

Hayatın son deminde ebeveynin yetkili ve dirayetli günleri sona ermiş, çocuk için ilişkinin ağırlığını yüklenme zamanı gelmiştir. Bir bakıma ektiklerini biçmeye başlayan anne baba her zamankinden çok şefkat ve anlayış beklerken, evlâda düşen, günbegün hassaslaşan bu iki kalbe en nazik şekilde davranmak ve böylece Peygamber bedduası almamaktır: “Anne babasından birisinin ya da her ikisinin ihtiyarlığında yanlarında bulunup da cennete girmeyi başaramayanın burnu yere sürtülsün!”¹

Ebeveynin evlâdın yaşına ve durumuna göre değişen sorumlulukları hayat boyu devam eder, ancak yaşlandıklarında anne babaya bakım ve ilgi gösterme rolü evlâda intikal etmiştir. Bu sebeptendir ki, Allah Teâlâ, “Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi ve anne babaya iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Eğer onlardan biri ya da her ikisi senin yanında yaşlanırsa, sakın onlara "Öf!" bile deme, onları azarlama, onlara saygılı, güzel söz söyle. Onları esirgeyerek alçakgönüllülikle üzerlerine kol kanat ger ve "Rabbim! Onların beni küçükken sevgi ve şefkatle büyüttükleri gibi, sen de onlara merhamet eyle." diyerek dua et.”² buyurmaktadır. O hâlde, kendi hayat telaşından anne babasını ihmal etme ya da onlara karşı yeterince hoşgörülü olamama ihtimali bulunan evlâttan asıl beklenen, iyilik yapmasıdır.

Peygamberimiz, evlât uğruna harcanan emeği anlatırken, “Hiçbir evlât ana babasının hakkını ödeyemez. Ancak onu köle olarak bulup satın alır ve azat ederse belki!”³ buyurmaktadır. Bu noktada ebeveynine karşı iyi davranması emredilen insana, aklının ermediği zamanların hatırlatılması gayet dikkat çekicidir. Annesi onu ne zahmetle taşımış, dünyaya getirmiş ve beslemiştir!⁴ Bir yaşlının da çocuk gibi bakıma ve şefkate muhtaç olduğu göz önüne alınırsa, şimdi, “Bana ve anne babana şükür/teşekkür et!”⁵ buyruğunun muhatabı olarak vefa borcunu ödemenin tam zamanıdır.

Adı fedakârlık ve sevgi ile özdeşleşen bir anne ise, Sevgili Peygamberimizin ifadesiyle “kendisine iyilik yapılmasını en çok hak eden kişidir.”⁶ Allah Resûlü, farklı bir dine mensup olsa bile çocuğu ile güzel bir ilişki sürdürmek isteyen anneye engel olunmaması, hatta evlâdın ona izzet ve ikramda kusur etmemesi gerektiğini belirtir.⁷ İyiyi ve doğruyu öğütleyen bir annenin karşısına dikilip isyankâr bir tavır ile saygısızlık etmeyi kesinlikle yasaklarken,⁸ cennetin anneye bir adımlık mesafede olduğunu hatırlatır.⁹

Diğer taraftan bir çocuk için baba, hayatın sıkıntılarıyla baş edebilme yolunda en yakın örnek ve dayanaktır. O, sadaka ecriyle evine rızık taşımasıyla da¹⁰ her türlü olumsuz etkiye karşı ailesine siper olmasıyla da¹¹ Peygamberimizin övgüsüne mazhar olmuştur. Babalık, sadece

¹ Müslim, Birr, 9

² İsrâ, 17/23-24.

³ Müslim, Itk, 25

⁴ Lokman, 31/14

⁵ Lokman, 31/14.

⁶ Buhârî, Edeb, 2

⁷ Buhârî, Edeb, 7

⁸ Buhârî, Rikâk, 22

⁹ Nesâî, Cihâd, 6.

¹⁰ Buhârî, İmân, 41

¹¹ Ebû Dâvûd, Sünnet, 28-29

evlâdının sırtını giydirip karnını doymak değildir elbet. Aynı zamanda ömür boyu kendisine nispet edilerek çağrılacak olan¹ bu emanet için titreyen hassas bir yürektir.

Anne baba için yapılabilecekler hayatta oldukları süreyle sınırlı değildir. Ebeveynine ihsanda bulunmaya azmetmiş bir evlât, onların ardından adlarına sadaka verebilir,² adaklarını yerine getirebilir,³ dua edip bağışlanmalarını dileyebilir,⁴ hatta hac veya umre yapabilir.⁵ Böylelikle anne babası, hayırlı bir evlâda sahip olmaları sayesinde öldükten sonra da amel defterleri kapanmayan kimselerin arasına girebilecektir. Allah Resûlü, “İnsan öldüğü zaman ameli sona erer. Üç şey (bundan) müstesnadır: Sadaka-i cariye (faydası kesintisiz devam eden sadaka), kendisinden faydalanılan bilgi, ona dua eden salih evlât.”⁶ diye müjde vermektedir.

Babasının hatırasını yaşatan vefakâr bir evlât olmayı isteyenlere Hz. Ömer’in oğlu Abdullah güzel bir örnektir. O, Mekke yolunda karşılaştığı bir bedevîyi selâmladıktan sonra kendi bineğine bindirmiş ve başındaki sarığı çıkararak hediye etmiştir. Yanındakiler bu hürmetkâr tavra şaşırıp, aslında bir bedevînin daha az iltifatla da mutlu olabileceğini söyleyince, “Bu adamın babası, babamın yakın dostuydu.” demiştir. Elbette Abdullah b. Ömer’in böyle davranmasına sebep olan Sevgili Peygamberimizin şu sözüdür: “İyiliklerin en iyisi, evlâdın baba dostlarını ziyaret etmesidir.” Unutulmamalıdır ki Peygamber Efendimiz, “Anne baba, kişinin cennete girmesine vesile olacak en yüce kapılardan birisidir. Bu kapıdan girme fırsatını kaybetmek ya da değerlendirmek artık senin arzuna kalmış!”⁷ buyurmuştur. Duamız her zaman, “Rabbimiz! Hesap görülecek günde, beni, ana babamı ve inananları bağışla.” olmalıdır.⁸

Hadis-i Şerif'ten Öğrendiklerimiz

1. Müslümanların anne ve babalarına saygılı ve itaatkar olmaları gerekmektedir. Bu, sadece ahlaki bir yükümlülük değil, aynı zamanda Allah'ın hoşnutluğunu kazanma yoludur. Hadis, anne baba hoşnutluğunun Allah'ın rızasına, öfkelerinin ise O'nun gazabına yol açabileceğini vurgulamaktadır.
2. Evlatların anne babalarına itaat etmeleri emredilirken, bu itaatin helal ve haram sınırları içinde olması gerektiği belirtilmektedir. Anne baba tarafından haram veya yanlış olan bir şeye itaat etmek doğru değildir. Anne baba ile ilişkilerde denge ve adaletin korunması önemlidir.
3. Yaşlandıkça ebeveynlerin evlatlarına daha çok ihtiyaçları olur ve bu durumda evlatların onlara karşı göstermesi gereken sevgi, saygı ve merhamet artar. Evlatların, anne babalarına karşı gösterdikleri davranışlar, kendi çocuklarına örnek teşkil eder ve gelecekteki muamelelerini de şekillendirir.

¹ Ahzâb, 33/5

² Müslim, Vasiyyet, 12.

³ Buhârî, Vesâyâ, 19.

⁴ Ebû Dâvûd, Edeb, 119-120

⁵ Ebû Dâvûd, Menâsik, 25.

⁶ Müslim, Vasiyyet, 14

⁷ Tirmizî, Birr, 3

⁸ İbrâhîm, 14/41.

4. HADİS-İ ŞERİF

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) يَقُولُ: "مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُبَسِّطَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ، أَوْ يُنْسَأَ فِي آتْرِهِ، فَلْيَصِلْ رَحِمَهُ."

Enes b. Malik'in işittiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Kim rızkının bolllaştırılmasını yahut ecelinin geciktirilmesini arzu ederse, akraba ile irtibatını sürdürsün!" (Müslim, Birr, 20; Buhârî, Edeb, 12)

Açıklama

Akrabalar arası ilişkiler konusu, "sıla-i rahim" kavramıyla ifade edilir İslâm edebiyatında. "Rahim" ile ana rahmi; "sıla" ile de bağ kastedilir. "Akrabalar arası ilişki" denilen bu bağ, rahimler vasıtasıyla ortaya çıkar. Rahim ile cenin arasında nasıl "kordon" diye bilinen maddî bir bağ var ise doğduktan sonra da akrabalar arasında mânevî bir bağ söz konusudur. Cenin için kordon ne kadar hayatî önemi haiz ise Müslüman birey için de sila-i rahim o denli önem taşır.

Yüce Rabbimizin en güzel isimlerinden olan "Rahmân" ve "Rahîm" ile "rahmet" ve "rahim" aynı kökten gelir. Kelimenin kökeni, acıma, esirgeme, merhamet etme anlamını taşır.¹ Rahmân ile Rahîm arasındaki ilişki, sadece aynı kelimedenden türemesiyle izah edilemez. Çok esirgeyen ve çok merhamet eden Rabbimiz, rahmet ve merhametini sadece insanlara değil, hayvanlara da ana rahmi aracılığıyla verir. En vahşi hayvanların dahi yavrularına olan şefkat ve merhameti bunun bir sonucudur. Bu, Rahman'ın arşından çıkan rahmet ağının, rahim denilen hattan yayılmasıdır aynı zamanda. Nitekim Allah Resûlü bir hadisinde, "Rahim, Rahman'dan uzanmış bir ağıdır ve arşa bağlıdır." buyurmuş² ve "'Rahim", Rahmân"(dan) bir bağıdır." şeklinde bir tanımlama yapmıştır.³ Biri, Rahmân ile Rahîm arasında, diğeri ise rahim ile aynı rahimden dağılan akrabalar arasında olmak üzere iki tür ilişki vardır. Her iki ağda da ilişki, rahmet ve merhamet akışı şeklinde gerçekleşir. Arada bağlantı varsa, rahmet ve merhamet akımı devam eder, bağ koparılmışsa rahmet ve merhamet de kopar. Nitekim Hz. Peygamber'in bir kutsi hadiste şöyle buyurduğu nakledilmektedir: "Yüce Allah şöyle buyurur: "Ben Rahmân'ım, o (akrabalık bağlarının adı) da rahimdir. Ona kendi ismimden türeyen bir isim verdim. Onunla ilişkiyi sürdürenle ben de ilişkiyi sürdürür, onunla ilişkiyi kesenle ben de ilişkiyi keserim."⁴

Sıla-i rahim, cahiliye dönemi Arap toplumunda da değer verilen erdemler arasındadır. İslâm bu hususu daha da önemsemiş, cahiliyedeki birtakım yanlışları düzeltmiş ve onu ilk günlerden itibaren en temel öğretiler arasında sunmuştur. Cahiliyede bu ilişki, başkalarına karşı bir gurur, kibir ve övünme vesilesidir. Körü körüne, taassup derecesinde bir tarafgirlik, zalim de olsa, mazlum da olsa kan kardeşini tutma, kabilesini kayırma, kısaca nesebini âdeta putlaştırırcasına yüceltme söz konusudur.⁵ İslâm ise bu ilişkileri ıslah etmiş, temel ilkeleri, karşılıklı hak ve sorumlulukları merkeze alan bir ilişkiler ağı kurmuştur.

Adalet, hakkaniyet, hukukun eşitliği ve suçun şahsiliği gibi İslâm'ın temel ilkeleri karşısında akrabalık bağları hiçbir avantaj sağlamaz. En yakın akraba da olsa, şahitlikte ve yargıda

¹ İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XVIII, 1611.

² İbn Hibbân, Sahîh, II, 185.

³ Tirmizî, Birr, 16

⁴ Ebû Dâvûd, Zekât, 45

⁵ Müslim, Birr, 62.

dürüstlükten ve adaletten asla ödün verilmez.¹ Yakını bile olsa kimse kimsenin vebalini yüklenmez.² Hatta bu konuda Peygamber Efendimizin dahi ayrıcalığından söz edilemez. Kendisinin de açıkça ifade ettiği gibi, “kızı Fâtıma da olsa...” ne dünyada ne de âhirette yapabileceği bir şey yoktur.³

Akrabalar arası ilişkiler konusu Kur’an’ın en temel öğretileri arasında yer alır.⁴ Yüce Rabbimiz birçok âyette akrabaya hakkını vermeyi,⁵ yardım ve iyilik etmeyi emretmekte,⁶ akrabalık haklarına riayetsizlikten sakındırmakta⁷ ve akrabalık bağlarını koparmanın, fitne ve fesat ile ilişkisinden söz etmektedir.⁸

Akrabalar arası ilişkinin önemini bizzat yaşayarak öğrenir Allah Resûlü. Babasını hiç göremeyen bir yetimdir. Annesini de dayılarını ziyarete gittikleri zaman Medine dönüşünde kaybeder. Önce dedesinin, sonra da kendisine çok şey borçlu olduğu amcası Ebû Tâlib’in himayesinde yetişir. Resûl-i Ekrem, son nefesine kadar kendisini destekleyen ama İslâm’ı seçmeyen amcası Ebû Tâlib ile aralarındaki rahim bağının, rahmete dönüşmesi için çok çabalar. Hatta sırf bu yüzden ilâhî itaba (azarlanmaya) bile muhatap olur.⁹

İlk vahiy tecrübesinin ona verdiği ürperti ve heyecanı yatıştırmaya çalışan Hz. Hatice validemizin, “Çünkü sen, akrabalarla ilişkini sürdürürsün.”¹⁰ demesi de Rahmet Elçisi’nin bu konuda eskiden beri ne denli hassas olduğunu gösterir.

Akrabalar ile ilişkilerin sürdürülmesinde din farkı dahi dikkate alınmaz. Şirk ve küfür gibi konularda anne babaya itaat edilmesi yasaklansa da onlarla dünyada beraberlik ya da beşerî ilişkilerin sürdürülmesi istenir.¹¹ Nitekim Müslüman olmamasına rağmen, Peygamberimizin, vefat edinceye kadar amcası Ebû Tâlib ile sıcak ilişkiyi sürdürdüğünü bilmekteyiz.

Akrabalar arası ilişkiler, sevgi, saygı ve ziyaretleşme gibi hususların yanı sıra sosyal hayatın her alanında karşılıklı yardımlaşmayı da gerektirir. Bu dayanışmanın, diyet, miras gibi hukuku gerektiren tarafları olduğu gibi, ahlâkî boyutu da vardır. İyilik yapma konusunda öncelikli kimseler, ilk önce anne, sonra baba, kız kardeşler ve kardeşler şeklinde sıralanır. Genel olarak yardım elini uzatmada, özel olarak zekât ve sadakada en yakınlardan başlanır. Bu durum, Peygamber Efendimizin “el-akrab, fe-l-akrab” şeklinde ifade ettiği üzere, en yakından uzağa doğru devam eder.¹² Herhangi bir yoksula verilen, bir sadaka sayılırken; yoksul akrabaya verilen, biri sadaka, diğeri sıla-i rahim olmak üzere iki sadaka sayılır.¹³

¹ En’âm, 6/152

² Fâtır, 35/18.

³ Buhârî, Vesâyâ, 11

⁴ Nisâ, 4/36.

⁵ İsrâ, 17/26

⁶ Nahl, 16/90

⁷ Nisâ, 4/1.

⁸ Bakara, 2/27

⁹ Kasas, 28/56

¹⁰ Buhârî, Bed’ü’l-vahy, 1

¹¹ Lokman, 31/14-15.

¹² Ebû Dâvûd, Edeb, 119-120

¹³ Tirmizî, Zekât, 26

Nebevî öğretiyeye göre, “Akraba ile bağı koparmaya yemin de edilmez, nezir de!”¹ Nitekim malı mülkü olan sahâbîlerden Mâlik b. Nadle el-Cüşemî, amcasının oğluna bir şey vermemeye ve onunla ilişkiyi sürdürmemeye yemin ettiğini söyleyince Hz. Peygamber ondan, daha hayırlı olanı yapmasını ve yemininin kefarecini ödemesini istemiştir.²

Aslında sıla-i rahim, cahiliye döneminde de oldukça önemsenen ahlâkî bir erdemdi. Gerek Kur’an gerekse hadisler bu erdemi daha da geliştirdi ve bu konuda Müslümanları aktif olmaya davet etti. İslâm’ın bu konuda getirdiği bir başka husus, akrabalar arası ilişkilerin karşılık esasına dayandırılmaması, aksine ilişkiyi kesenle ilişkinin sürdürülmesi şeklindeki faziletli tavidir. Yüce dinimizde, sıla-i rahme bu kadar önem verilmesine rağmen, maalesef modern dönemlerde Müslümanların bu konuda oldukça zayıfladıkları görülmektedir. Bilhassa tarım toplumundan sanayi toplumuna, köy ve kırsal hayattan şehir hayatına geçişle birlikte akrabalar arası bağlar neredeyse kopma noktasına gelmiştir. Zira tarıma dayalı hayatta akrabalar aynı bölgede yaşamaktaydı ve işleri gereği birbirlerine daima ihtiyaç duymaktaydılar. Milyonların yaşadığı şehirlerde ise insanımız hem bireyselleşti hem de yalnızlaştı. Gerek hayat şartları, gerekse "kimseye muhtaç olmadan yaşama" dürtüsü, bireyi akrabalarından uzaklaştırdı. O kadar ki kişi yoğunluğu sebebiyle ailesine, çocuklarına, ebeveynine, sıla-i rahme yeterli zaman ayıramamaktadır. Günümüzdeki bunca iletişim ve ulaşım araçlarına rağmen, sıla-i rahim her geçen gün biraz daha zayıflamaktadır. Ne yazık ki sıla-i rahim artık sadece birinci dereceden akrabaların ziyaretine indirgenmiş, ikinci ve üçüncü dereceden akrabalar âdeta birbirlerini unutmuşlar, genç kuşaklar ise belki de hiç tanışmamışlardır. Söz konusu ilişkiler de neredeyse bayramlaşma, düğün veya cenaze merasimlerine katılma şeklinde kısa süreli devam etmektedir.

Şu hâlde Müslüman, dinimizin bu kadar önem verdiği rahim ve rahmet bağlarını zayıflatmamalı, aksine güçlendirmelidir. Bağların kopmasıyla, aradaki rahmetten, sevgi ve merhametten mahrum kalınacağı unutulmamalıdır. Resûl-i Ekrem’in ifadesiyle, “Akraba ilişkisini kesen, cennete giremez.”³

Bu rahmet bağının kurulması, sadece akrabalar arasındaki rahmet akışını değil, aynı zamanda Rahmân ve Rahîm olan Rabbimizin rahmetinin üzerimize bolca inmesini de sağlayacaktır. Peygamberimizin bildirdiğine göre rahim, arşa asılıdır ve (hâl diliyle) şöyle der: “Benimle irtibatı sürdürenle, Allah da irtibatını sürdürsün! Benimle bağını kesenden Allah da bağını kessin!”⁴

Son olarak Sevgili Peygamberimizin, akrabalar arası ilişkilerin koparılmasını kıyamet öncesi alâmetlerden biri olarak saydığını hatırlatalım⁵ ve sözün özünü yine Efendimize bırakalım: “Sevabı dünyada iken verilecek iyilik, (başkalarına) iyilik etmek ve akraba ile ilgilenmektir. Cezası dünyada iken verilecek kötülük de haddi aşarak azgınlık yapmak ve akraba ile iyi ilişkiyi kesmektir.”⁶

¹ Nesâî, Eymân, 17

² Nesâî, Eymân, 16

³ Müslim, Birr, 19

⁴ Müslim, Birr, 17.

⁵ İbn Hanbel, I, 420.

⁶ İbn Mâce, Zühd, 23, Ebû Dâvûd, Edeb, 43

Hadis-i Şerif'ten Öğrendiklerimiz

- 1. Akrabalık Bağlarının Önemi:** İslam'da "sıla-i rahim" olarak bilinen akrabalık ilişkilerinin sürdürülmesi, hem dünya hem de ahiret hayatında bolluk ve bereketin bir kaynağı olarak görülür. Akrabalık bağlarını korumak ve güçlendirmek, Allah'ın rahmetine ulaşmanın bir yolu olarak kabul edilir.
- 2. Akrabalık İlişkilerinde Adalet ve Hakkaniyet:** İslam, akrabalık ilişkilerinde adalet ve hakkaniyetin korunmasını vurgular. Bu ilişkiler, kişinin kabileci duygulardan uzak, hak ve sorumluluklar çerçevesinde yürütülmesi gereken, dengeli ve sağlıklı ilişkiler olmalıdır.
- 3. Akrabalık İlişkilerinin Modern Hayattaki Zayıflığı:** Modern toplumda akrabalık ilişkileri giderek zayıflamaktadır. Müslümanlar, dinin bu konudaki vurgularını hatırlamalı ve akrabalık ilişkilerini güçlendirme çabası içinde olmalıdır. Akrabalık bağlarının kopması, sadece aile içi ilişkileri değil, aynı zamanda Allah'ın rahmetini de etkileyebilir.

5. HADİS-İ ŞERİF

عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ): كُلُوا وَتَصَدَّقُوا وَالْبُسُوفِ فِي غَيْرِ إِسْرَافٍ وَلَا مَخِيلَةَ

Amr b. Şuayb'ın, babası aracılığıyla dedesinden naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Kibre düşmeden ve israfa kaçmadan (dilediğiniz gibi) yiyin, sadaka verin/harcayın ve giyinin!”

(Nesâî, Zekât, 66)

Açıklama

Peygamberimiz bir seferinde de nasıl abdest alacağını sormak üzere kendisine gelen bir bedevîye, azalarını üçer kere yıkayarak abdesti almayı öğretmiş ve şöyle demişti: “İşte abdest böyle alınır. Kim bundan daha fazlasını yaparsa hatalı davranmış, haddini aşmış ve zulmetmiş olur.”¹ Hz. Peygamber'in bu tavrı acaba suyun kıtlığından mı idi? Yoksa o, bir bilinç inşa etmeyi, bir Müslüman hassasiyeti oluşturmayı mı amaçlıyordu?

Abdullah b. Amr'ın anlattığı şu olay da israf uyarısının sadece kullanılan şeylerin tükenmesini esas alan, su kıtlığından doğan bir yaklaşım olmadığını, bunun yanı sıra, hatta öncelikli olarak, müminin olgunluğuyla ilgili bir konu olduğunu öğretmektedir. Bir gün Sa'd b. Ebû Vakkâs abdest alırken Resûlullah (sav) onun yanına uğramıştı. Derken onun suyu fazla kullandığını görmüş olmalı ki, “Bu ne israf?” buyurdu. Sa'd, “Abdestte de mi israf olur?” diye sorunca, Resûlullah (sav), “Evet, akan bir nehirde(n) bile (abdest alıyor) olsan (israf olur).” diye cevap verdi.²

Yiyecek yemek bulamayacak kadar fakirliğin kol gezdiği o günlerde bile Allah Resûlü nimetlerin hesabını hatırlıyor ve hatırlatıyordu. Az ya da çok her nimetin kadrini bilmenin gerekliliğini ve kadir kıymet bilmemenin nimeti verene saygısızlık olduğunu bildiriyordu. İsraftan bahsediyordu kısacası. Çünkü israf hem nimeti gerektiği yerde gerektiği ölçüde kullanmamak hem de Rezzâk olan Allah'ın nimetine karşı saygısızlıktır. Bu yüzden: “O (Allah) israf edenleri sevmez.”³

Allah Resûlü onlara şükürü hatırlatıyor, şükürsüzlükten ve nankörlükten de men ediyordu. Şükretmekle yükümlü olan insanı, haddini aşmaması konusunda ikaz ediyor; yani israftan sakındırıyordu. Aynı gerçeği o şu sözleriyle de dile getirmekteydi: “İnsanoğlu kıyamet günü beş şeyden hesaba çekilmedikçe yerinden kımıldayamayacaktır: Ömrünü nasıl tükettiğinden, gençliğini nasıl yıprattığından, malını nereden kazanıp nerede harcadığından ve öğrendiği bilgilerle nasıl amel ettiğinden.”⁴

Ahiretteki hesabın asıl konusu israf olacak o hâlde... Maddî mânevî, insana her ne bahşedilmişse onun israfı. Bu yüzden Resulullah'ın bir adama verdiği şu nasihate dikkatle kulak verilmelidir: “Beş şey gelmeden önce beş şeyin değerini iyi bilmelisin: Ölümünden önce

¹ Nesâî, Tahâret, 105

² İbn Mâce, Tahâret, 48.

³ En'âm, 6/141

⁴ Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 1.

hayatının, meşguliyetinden önce boş zamanının, fakirliğinden önce zenginliğinin, ihtiyarlığından önce gençliğinin ve hastalığından önce sağlığının.”¹

Gündelik yaşantıdaki harcamalarda israfın ne olduğuna ilişkin bütün toplumlar için geçerli kesin bir tanımlama yapmak zor görünmektedir. Hayata dair ihtiyaçlarımız, genel olarak üç kısımda ele alınmaktadır. Bunlardan ilki can, nesil, akıl, mal ve dinin korunması yolunda duyulan zarurî ihtiyaçlar olup (zarûriyyât), hayatın olmazsa olmazlarıdır. İkincisi, karşılanmadığında sıkıntıya düştüğümüz genel gereksinimlerdir (hâciyyât). Üçüncüsü ise, etik ve estetik açıdan hayatı kolaylaştıran ve güzelleştiren ihtiyaçlardır (tahsîniyyât). Âlimlerimiz, bu üç ihtiyaç grubunun dışında kalan ve nefsanî istekleri tatmine yönelik harcamaların israf olduğunu belirtmektedir. Kaldı ki, ihtiyaç sıralamasına riayet etmeden harcamada bulunmak israf sayıldığı gibi, bu ihtiyaçların bir kısmının da kimi zaman israfa varacak boyutlarda karşılanması söz konusu olabilir. Zira farklı sosyokültürel ve ekonomik şartların icabı olarak temel ihtiyaçların farklı değerlendirildiği bir gerçektir.

Diğer taraftan Mâlik b. Nadle'nin yaşadığı bir olay bununla çelişmemekte, dahası bize sağlıklı bir değerlendirme imkânı sunmaktadır: “Dağınık bir kıyafetle Hz. Peygamber'in yanına gitmiştim. Allah Resûlü bana şöyle dedi: “Senin malın mülkün var mı?” “Evet, var ey Allah'ın Elçisi!” diye cevap verdim. “Ne gibi malların var?” diye sordu. “Allah bana deve, koyun, at sürüleri ve hizmetçiler ihsan etmiştir.” dedim. “Allah sana mal mülk ihsan etmişse, Allah'ın nimetinin ve ikramının eseri, üzerinde (kılık kıyafetinde) görünsün.”²

Allah'ın nimetlerinin en güzellerinden faydalanmakla, israf etmek farklı şeylerdir. İlke olarak helâl olan şeylerin tüketilmesinde bir sakınca yoktur. Tam tersine Allah'ın verdiği nimetlerden ölçülü bir şekilde faydalanılması tavsiye edilir. “De ki, Allah'ın kulları için yarattığı süsü ve temiz rızıkları kim haram kıldı? De ki, onlar dünya hayatında müminlere yaraşır, kıyamet gününde ise yalnız onlara mahsus olacaktır...”³ âyeti bu gerçeği dile getirmektedir. Âyet aynı zamanda ziynetlerin ve temiz nimetlerin dünya hayatında müminlere yaraştığını vurgulayarak Müslümanların yaşadıkları çağda ve toplumlarda bu bakımdan da seçkin olmaları gerektiğini hatırlatır. Bazı müfessirlerimiz, bu âyette elbisenin “ziynet” yani süs olarak ifade edilmesini, giyinmenin ahlâkî bakımdan olduğu gibi estetik bakımdan da önemli ve gerekli olduğuna dair bir işaret olarak yorumlamışlardır. Ayrıca yine “ziynet” kelimesinden hareketle kaliteli ve değerli elbiseler giyinmekte bir sakınca olmadığına hükmedilmiştir.⁴

İsrafın sınırı belirlenirken, her zaman kişinin sahip olduğu imkânlara göre bir değerlendirme söz konusu olmamalıdır. Yani insanın mal varlığı ile orantılı olarak israf edip etmediğine karar vermek doğru değildir. Nimetlerin dikkatlice kullanılmasıyla ilgili tembihlerin, zengin olsun fakir olsun her ferde disiplinli ve sorumlu davranış bilinci kazandırmaya yönelik olduğu unutulmamalıdır. Bilinçli davranmayı öğrenen fertler, israftan uzak duracaklardır. Artık bunu kişisel olduğu kadar, toplumsal bir sorumluluk olarak da düşüneneceklerdir.

¹ İbn Ebû Şeybe, Musannef, Zühd, 6

² Ebû Dâvûd, Libâs, 14

³ A'râf, 7/32.

⁴ Taberî, Câmiu'l-beyân, XX, 224.

İslâm açısından malın, servetin ya da çevrenin israfı, kişinin ruh dünyasındaki israf ile yani mutedil davranma melekesinden yoksunluk ile yakından ilgilidir. Öyle ya, ırmakta alınan abdestte bile suyun israf edilmemesinin öğütlenmesindeki amaç başka ne olabilir? Bütün bunları düşündüğümüzde Sevgili Peygamberimize nispet edilen, “Canının çektiği her şeyi yemen israftır.”¹ rivayetini daha iyi anlıyoruz. Bu nebevî söz, yiyecek tüketiminden bahsediyor değil elbette. Kişinin nefesine hâkim olmasıdır öğütlenen. Bu, bir nefis terbiyesidir.

Savurganlığımız maddî imkânlarımızı yok ettiği gibi bizi yarınını düşünmeyen, sorumsuz ve disiplinsiz insanlar hâline de getirmektedir. Savurduğumuz şey sadece para pul değil, aynı zamanda yok olup giden emeğimiz, şevkimiz ve geleceğimizdir. Hâlbuki insan, yarınıyla ilgili kaygılar besleyen bir varlık olarak da diğer canlılardan ayrılır. Müslüman’da ise bu kaygılar kişisel değildir. İnanan bir kimsenin sadece kendi geleceğine dair değil, ailesine, topluma hatta gelecek nesillere dair kaygıları vardır.

Bu açıdan israf, İslam’ın toplumsal hedefleri bakımından da mahzurlu görülmüş ve yasaklanmıştır. Öyleyse neyin israf olduğuna ilişkin bir ölçüyü daha tespit edebiliriz: “İnsanın toplum içinde diğerlerinden üstün olduğu düşüncesine kapılmasını sağlayan maddî harcamalar israftır.” Zira Müslümandan, toplumun fertlerinden biri olması istenir, kendini toplumdaki farklı gören ve topluma tepeden bakan bir kişi olması değil. Peygamberimizin gümüş kaptan içmeyi² ya da altın ve ipek gibi pahalı eşyaları kullanmayı yasaklamasının³ nedenlerinden biri de bu olmalıdır.

Diğer yandan günah işlemek de haddi aşmaktır. Çünkü Allah’ın koyduğu sınırlara uyması gereken kul, helâl çizgisini aşıp haramlara dokunmuştur.⁴ Tıpkı Resûlullah’a gelen şu insanlarda olduğu gibi: Müşriklerden olan bir grup, çok adam öldürmüş ve zina etmişlerdi. Peygamberimize gelerek, “Duyurmakta ve kendisine davet etmekte olduğun şey şüphesiz çok güzel. Fakat bir de işlediğimiz bunca günah için bir kefarete bulunduğunu bize haber versen!” dediler. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu: “De ki: Ey kendileri aleyhine israf eden (haddi aşan) kullarım! Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah bütün günahları bağışlar. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”⁵ Bu insanlara “israf eden kullar” şeklinde hitap edilmesi, günahlarda aşırı gitmelerinden dolayı idi şüphesiz.

Bütün bunlarda malı ve serveti ölçüsüz harcamanın ötesinde, çok daha önemli bir noktaya dikkat çekilmektedir. Kulun Rabbi karşısında konumunu idrak etmesi, haddini aşarak Rabbine karşı israfa düşmemesi meselesidir bu. İnsanın başıboş bırakılmadığını vurgulayan,⁶ dolayısıyla ona sorumluluklarını hatırlatan İslâm, müminleri her anlamda israftan uzaklaştırma çabasıdadır. Çünkü en temel anlamıyla kişinin yaptıklarında haddi aşması olan israf, aynı zamanda cehalet, gaflet, hata ve isyanın bir ifadesidir. Mümin ise nefisini kontrol eden, Allah’ın koyduğu sınırları aşmayan, her işinde dengeli davranan kişidir. O hep itidal üzeredir. Yemesinde içmesinde, vaktini kullanmasında, konuşmasında, harcamasında, infak edişinde, insanlarla ilişkisinde hatta Allah’a yönelişinde hep bu bilinçle hareket eder.

¹ İbn Mâce, Et’ime, 51.

² Müslim, Libâs ve zînet, 1.

³ Buhârî, Et’ime, 29

⁴ İbn Manzûr, Lisânü’l-Arab, XXIII, 1996.

⁵ Zümer, 39/53

⁶ Kıyâme, 75/36.

Allah'ın sevgisi, her işinde ölçülü olanlardır. O, müsrifleri sevmez. Peygamberlerin yanında mücadele veren Allah erlerinin duasını tekrarlayalım biz de: "Ey Rabbimiz! Günahlarımızı ve işimizdeki israfımızı (taşkınlığımızı) bağışla..."¹

Hadis-i Şerif'ten Öğrendiklerimiz

1. **İsrafın Önlenmesi ve Dengeli Yaşam:** Müslümanların yeme, içme, giyim ve genel yaşam tarzlarında israftan kaçınmaları ve mütevazı bir şekilde yaşamaları önemlidir. İsfraf, sadece malzeme kaynaklarının gereksiz kullanımı değil, aynı zamanda Allah'ın nimetlerine saygısızlık olarak görülür.
2. **Her Alanda Dengeli Davranış:** İslam, her alanda dengeli davranışı öğütler. Bu, sadece maddi konularla sınırlı değil, zamanın kullanımı, sağlık, eğitim ve ibadet gibi hayatın her alanında dengeli olmayı içerir.
3. **Sorumluluk ve Hesap Verilebilirlik Bilinci:** İsfraf, sadece maddi değil, manevi bir sorun olarak da görülür. Müslümanların hayatlarını, Allah'ın verdiği nimetlere karşı sorumlu bir şekilde yaşamaları ve ahirette bu konuda hesap vereceklerini unutmamaları gerekmektedir. Bu, aynı zamanda bireyin nefesine hakim olması ve Allah'ın koyduğu sınırlar içinde hareket etmesi anlamına gelir.

¹ Âl-i İmrân, 3/147.

6. HADİS-İ ŞERİF

عَنْ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) أَنَّهُ قَالَ: "عَلَى الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ السَّمْعُ وَالطَّاعَةُ، فِيمَا أَحَبَّ وَكَرِهَ، إِلَّا أَنْ يُؤْمَرَ بِمَعْصِيَةٍ، فَإِنْ أُمِرَ بِمَعْصِيَةٍ، فَلَا سَمْعَ وَلَا طَاعَةَ."

İbn Ömer'den nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Müslüman bir kimsenin hoşlandığı ve hoşlanmadığı her hususta (yöneticisini) dinleyip itaat etmesi gerekir; ancak kendisine Allah'a isyanı gerektiren bir şey emredilmesi hâriç. Eğer kendisine Allah'a isyanı gerektiren bir emir verilirse, bunu dinleme ve buna itaat etme yoktur."

(Müslim, İmâre, 38)

Açıklama

Allah Resûlü (sav) ashâbından bazılarını yeni fethedilen yerlere vali olarak görevlendiriyordu. Vali olarak görevlendirilenler Peygamberimiz ve sahâbîlerle vedalaşıp tek tek Medine'den ayrılıyorlardı. Arkadaşlarının vali olduklarını gören bazı sahâbîler ise kendilerinin de bu göreve getirilmelerini arzu ediyorlardı. Ebû Zer (ra) de vali olmak isteyenlerdendi. Zaman zaman, "Ben de valilik yapabilirim." diye aklından geçiriyor ve böyle bir göreve getirilmeyi arzuluyordu. Bir gün bu düşüncesini Peygamber Efendimize aktarmaya karar verdi. Müsait bir ânında Allah Resûlü'nün yanına yaklaşp, "Ey Allah'ın Resûlü! Bana idari görev vermiyor musun?" diye sordu. Bu isteği karşısında Allah Resûlü eli ile Ebû Zerr'in omuzuna vurdu ve ona, "Ebû Zer! Sen zayıfsın. İdarecilik ise emanettir. Gerçekten hakkıyla yerine getirmeyen ve gereğini eda etmeyenler için bu vazife kıyamet gününde rezillik ve pişmanlıktır." buyurdu.¹

İdarecilik, kişinin omuzlarına yüklenen en ağır sorumluluklardan biri idi. Sevgili Peygamberimiz bu sorumluluğu, "Hepiniz birer çobansınız/sorumlusunuz ve hepiniz yönettiklerinizden mesulsünüz. Devlet başkanı bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Evin beyi bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Evin hanımı da bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Köle de efendisinin malı üzerinde bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür." sözleri ile ifade etmişti.² İnsanların sorumluluğunu üstlenip bunu hakkıyla taşıyabilmek ise herkesin başarabileceği bir iş değildi. Bu nedenle Allah Resûlü, idarecilerin seçimine çok önem vermişti. Yönetici, yetkilerini Allah yolunda samimi bir şekilde idaresi altındakilerin hizmetinde kullanmazsa, bu vazife gerek dünyada ve gerekse âhirette onun için bir pişmanlık sebebi olacaktı.

Bir gün Ebû Musa el-Eş'arî, Hz. Peygamber ile görüşmek isteyen iki amcaoğlu ile birlikte Allah Resûlü'nün huzuruna varmıştı. Fakat Ebû Musa, onların Hz. Peygamber ile ne için görüşmek istediklerini bilmiyordu. Hz. Peygamber'in huzuruna vardıklarında iki amcaoğlu da Hz. Peygamber'den yöneticilik vazifesi istediklerini arz etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Ebû Musa'ya dönerek, "Sen bu işe ne diyorsun Ebû Musa?" buyurdu. Ebû Musa, bu durum karşısında çok mahcup olmuştu. Ne diyeceğini bilemiyordu. Efendimize dönerek, "Seni hak din ile gönderen Allah'a yemin ederim ki bu ikisi niyetlerini bana söylemediler. Ben onların vazife isteyeceklerini bilmiyordum." dedi. Ebû Musa'nın sözlerini tamamlamasından sonra Allah Resûlü, "Biz yönetim işimize, görevlendirilmek isteyeniyi tayin etmeyiz." buyurdu.³

¹ Müslim, İmâre, 16.

² Buhârî, Cum'a, 11

³ Müslim, İmâre, 14

Peygamber Efendimizin yöneticiliğın talep edilmesini yasaklaması, yöneticilik ile elde edilen yetkilerin kötüye kullanılması ihtimalini engellemeye yönelik bir tedbirdir. Nitekim Efendimiz, insanın tabiatı itibarıyla dünyanın menfaatlerine karşı zaaf içerisinde olduğunu çok iyi biliyordu. Takdir görme, şöhret, maddî kazanç elde etme, övölme gibi dünyevî pek çok menfaatin elde edilmesi, yönetici olmak ile çoğu zaman mümkün oluyordu. Bundan dolayı Peygamberimiz, “Kişinin mal ve makama düşkünlüğünün dinine verdiği zarar, bir koyun sürüsünün içine saliverilmiş iki aç kurdun o sürüye verdiği zarardan daha büyüktür.” buyurmaktaydı.¹ Hakikaten de tarih boyunca yönetici olmayı çok arzulayan pek çok kimse dünyanın zevk ve sefasına aşırı düşkün olagelmisti. Bu kimseler, asırlarca hırslarının esiri olmuş, halklarına zulüm ve işkence yapmış, hatta menfaatleri için kan dökmüştü. Böylece sadece kendilerine değil hem kendi toplumlarına hem de temsil ettikleri dinlerine zarar vermişlerdi.

Sevgili Peygamberimiz, verilen görevi hakkıyla yerine getireceği düşüncesiyle idareci yapılara Allah'ın yardım edeceğini, ancak kendisi talep ederek görev alanların vazifeye baş başa kalacakları ve yardım görmeyecekleri konusunda ashâbını uyarıyordu.² Zira liyakatli olduğu için bir göreve atanan, insanların problemlerini çözmek için gayret sarf eden samimi ve âdil idareci birtakım zorluklarla karşılaşacak ama bu güçlükleri Allah'ın yardımı ile aşacaktır. Fakat liyakatli olmadığı hâlde sırf kendini tatmin için bir göreve atanmak isteyen kimseyi Allah yalnız bırakacaktır. Bu kimse doğal olarak yöneticilikte başarılı olamayacak, idaresi altındaki toplumun refah ve huzuru yok olacaktır. Haksızlık ve zulüm yaygınlaşacak, yönetim sonunda çökecektir.

Diğer taraftan kendisine idarecilik teklif edilen kişinin bunu kabul etmeme hakkı da vardır. Ancak kabul ettikten sonra kimse bu göreve hıyanet edemez. İdareci, yüklendiği sorumluluk gereği, yapması gereken şeyleri yapar ve yapmaması gereken şeylerden de uzak durursa emanetin hakkını yerine getirmiş olur. Ancak aksi şekilde davranırsa, görevine hıyanet etmiş olur. Bu çerçevede Sevgili Peygamberimiz, konuya verdiği önemden dolayı bazı hususları oldukça ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır.

Allah Resûlü, hak ve adaletin timsaliydi. Adaletin nasıl sağlanacağını hem sözleriyle hem de uygulamalarıyla ümmetine gösteren Peygamberimizi, değil adaletsiz davranma eylemi, böyle bir düşünce bile ciddi şekilde öfkelenmeye yetiyordu. Nitekim Mahzûmoğulları kabilesinden hırsızlık yapan bir kadının affedilmesi için, Kureyşlilerin talebi üzerine, aracılık yapmak üzere gelen Üsâme'ye, “Sen, Allah'ın koyduğu cezalardan birinin affı için aracılık mı ediyorsun?” diye kızmış ve sonrasında halka hitap ederek şöyle buyurmuştur: “Sizden öncekilerin helâk olmalarının sebebi şuydu: Onlardan güçlü bir kimse hırsızlık yaparsa onu cezalandırmazlar, zayıf bir kimse hırsızlık yaptığında ise ona ceza uygularlardı. Allah'a yemin ederim ki Muhammed'in (s.a.v) kızı Fâtıma (r.anha) hırsızlık yapmış olsaydı mutlaka onun da elini keserdim.”³

Bir yönetici olarak daima âdil bir şekilde davranan Sevgili Peygamberimiz, idarecinin âdil olması gerçeği üzerinde önemle durmuş, en büyük müjdeleri de âdil idareciler için vermiştir. Nitekim Allah Resûlü, bir hadiste âdil idareciyi Allah'ın gölgesinden (himayesinden) başka gölge (himaye) olmayan günde, kendi gölgesi (himayesi) altında gölgelendireceği (himaye

¹ Tirmizî, Zühd, 41

² Buhârî, Keffâretü'l-Eymân, 10

³ Tirmizî, Hudûd, 6

edeceği) yedi kişi arasında ve hatta ilk sırada sayarken,¹ bir başka hadiste duası geri çevrilmeyecek üç kişi arasında zikretmiştir.²

Toplumsal düzenin tesisinde adaleti temel olarak gören Allah Resûlü, fethedilen bölgelere valilerini gönderirken de onları öncelikle adalet konusunda uyarmıştır. Nitekim Muâz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken ondan halka âdil davranmasını isteyerek, "...Sakin (zekât olarak) onların mallarından en iyilerini seçip alma. Mazlumun bedduasından sakın, çünkü onunla Yüce Allah arasında hiçbir engel/perde yoktur." demiştir.³

"Allah'ın çizdiği sınırları aşmayarak orada duranlarla bu sınırları aşip ihlâl edenler, bir gemiye yerleşmek üzere kura çeken topluluğa benzerler. (Bu kuranın sonucunda) onlardan bir kısmı geminin üst katına, bir kısmı da alt katına yerleşirler. Alt kattakiler su almak istediklerinde üst kattakilerin yanından geçmek durumundadırlar. Alt katta oturanlar, "Hissemize düşen yerden bir delik açsak, üst katımızda oturanlara eziyet vermemiş oluruz." derler. Şayet üstte oturanlar, bu isteklerini yerine getirmek için alttakileri serbest bırakırlarsa, hepsi birlikte batar helâk olurlar. Eğer bunu önlerlerse hem kendileri kurtulur hem de onları kurtarmış olurlar."⁴

Geminin üst katındakiler yöneticilere, alt kattakiler ise yönetilenlere benzetilebilir. Yönetici, sorumluluğu altındaki kimselerin hatalarını düzeltmezse, bu hatalarının sonuçlarından yalnızca hatayı işleyenler değil, toplumun tamamı etkilenecektir. Bu açıdan bakıldığında yöneticinin toplumun her kesimi ile ilgilenmesi, onların sorunlarını dinleyip çözüm aramasının gerekliliği görülecektir. Yöneticinin bir kenara çekilip halkın sorunlarıyla ilgilenmemesi ise kendi sonunu getirecektir.

Allah Resûlü yönetimde ashâbıyla istişare ederek hareket ederken,⁵ istişarenin yönetimde olmazsa olmaz bir gereklilik olduğunu şu ifadelerle vurgulamıştır: "İdarecileriniz iyi kimselerden, zenginleriniz cömert kişilerden olduğunda ve işleriniz, aranızda istişare ile yürütüldüğünde, yeryüzünde yaşamamız toprak altına girmenizden daha hayırlıdır."⁶

Toplumsal düzenin tesisinde yöneticinin tavrı kadar olmasa bile yönetilenin de tavrı önemlidir. İdareciler gibi yönetilenlerin de görevleri ve sorumlulukları vardır. Yönetilenler, başlarına getirilen idareciye itaat etmek ve ona yardımcı olmak durumundadırlar. Nitekim Yüce Allah, "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin. Sizden olan idarecilere de..." buyurur.⁷

Allah Resûlü Veda Haccında toplanan büyük kalabalığa da "Ey insanlar! Allah'a karşı sorumluluk bilinci içerisinde olun. Sizin başınıza kulağı kesik Habeşli bir köle bile getirilmiş olsa Allah'ın Kitabı'na göre hareket edip size de onu uyguladığı sürece emirlerini dinleyin ve itaat edin!" şeklinde seslenmiştir.⁸

¹ Buhârî, Ezân, 36.

² Tirmizî, Deavât, 128

³ Müslim, İmân, 29.

⁴ Buhârî, Şirket, 6

⁵ Tirmizî, Salât, 12.

⁶ Tirmizî, Fiten, 78.

⁷ Nisâ, 4/59.

⁸ Tirmizî, Cihâd, 28

Hız. Peygamber bir seriyye hazırlayıp, onlara ensardan Abdullah b. Huzâfe'yi komutan olarak tayin eder. Ordu hareket etmeden önce de askerlerin ona itaat etmesini emreder. Yolda ilerlerken, askerler bir şekilde komutanı kızdırırlar. Bunun üzerine şakacı bir kişiliğe sahip olan Abdullah b. Huzâfe onlara, "Hız. Peygamber bana itaat etmenizi emretmedi mi?" der. Askerler de "Evet." diye cevap verirler. Bunun üzerine onlara odun toplayıp ateş yakmalarını emreder. Askerler de odun toplar ve ateşi yakarlar. Komutan askerlerine bu ateşe girmelerini emreder. Askerler komutan emrettiği için ateşe girmeye niyetlendiklerinde birbirlerine bakarlar. Bunun üzerine bazıları, "Biz Hız. Peygamber'e ateşten kaçmak için tâbi olduk, şimdi ateşe mi gireceğiz?" derler. Bunun üzerine komutanın öfkesi diner ve ateş söndürülür, dolayısıyla hiç kimse ateşe girmeden dönerler. Olay Hız. Peygamber'e (sav) intikal ettiğinde, Peygamber (sav), "Eğer ateşe girmiş olsaydınız, oradan ebedî olarak çıkamazdınız. İtaat ancak meşru olan hususlarda olur." buyurur.¹

Netice olarak, yönetici ve yönetilen, toplumsal düzenin tesisinde iki önemli unsurdur. Ahenkli bir düzenin sağlanmasında hem yöneticinin hem de yönetilenin sorumluluğu vardır. Yönetici üstlendiği görevi bir emanet olarak telakki edecek ve bu emanetin hakkını verebilmek için çaba sarf edecektir. Yönetilen de başındaki idarecinin meşru taleplerine itaat edecek ve yönetimde ona yardımcı olmaktan geri durmayacaktır. İşte Allah Resûlü'nün uyguladığı ve ümmetinden de uygulamasını istediği yönetimde, yönetenle yönetilenler arası ilişkiler bu şekildedir. Nitekim Sevgili Peygamberimiz, idarecilerin yönetimindekileri sevdiği ve onlara dua ettiği, yönetilenlerin de başlarındaki yöneticileri sevdiği ve onlar için dua ettiği bir yönetici yönetilen ilişkisini hayırlı olarak değerlendirmektedir.²

Hadis-i Şerif'ten Öğrendiklerimiz

1. **İtaat ve Sınırlarının Belirlenmesi:** Müslümanların, yöneticilere ve otoriteye itaat etmeleri gerekmektedir, ancak bu itaat, Allah'a isyan içeren emirler için geçerli değildir. Eğer bir emir, Allah'a isyanı gerektiriyorsa, bu durumda itaat etmek uygun değildir.
2. **Yöneticilik ve Sorumluluk Bilinci:** Yöneticilik, büyük bir sorumluluk ve emanettir. Bu görevi üstlenenler, adaletli davranmalı, halkın refahını ve haklarını korumalıdır. Yöneticilik, kişisel çıkar için değil, hizmet etmek amacıyla yapılmalıdır.
3. **İdareci ve Yönetilenlerin Karşılıklı Sorumlulukları:** Toplumsal düzenin sağlanmasında hem yöneticilerin hem de yönetilenlerin önemli rolleri vardır. Yöneticiler adil ve sorumlu olmalı, yönetilenler ise meşru emirlere itaat etmeli ve yönetim sürecine katkıda bulunmalıdır. Bu karşılıklı ilişki, toplumun huzuru ve adaletin sağlanması için temeldir.

¹ Buhârî, Ahkâm, 4

² Müslim, İmâre, 66

7. HADİS-İ ŞERİF

أَنَّ حَكِيمَ بْنَ حَزَامٍ (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فَأَعْطَانِي، ثُمَّ سَأَلْتُهُ فَأَعْطَانِي، ثُمَّ سَأَلْتُهُ فَأَعْطَانِي، ثُمَّ سَأَلْتُهُ فَأَعْطَانِي، وَمَنْ أَخَذَهُ بِإِشْرَافِ نَفْسٍ لَمْ يُبَارَكَ لَهُ فِيهِ كَالَّذِي يَأْكُلُ وَلَا يَشْبَعُ، أَيْدُ الْعُلَيَّا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى.

Hakîm b. Hizam (r.a.) anlatıyor: “Resulullah’tan (sav) (Huneyn ganimetlerinden) istedim, bana ondan verdi. Sonra yine istedim, yine bana verdi. Sonra tekrar istedim bu defa da verdi. Sonra şöyle buyurdu: "Ey Hakîm! Bu dünya malı göz alıcı ve tatlıdır. Kim bu mala tamah etmeden gönül zenginliği ile sahip olursa kendisi için malı bereketlenir. Ama kim de hırs ve tamah dolu bir kalple bu malı isterse, tıpkı yiyip de doymayan kimse gibi, onun için malın bereketi kaçar. Veren el, alan elden üstündür." (Buhârî, Zekât, 50)

Açıklama

Peygamber Efendimiz (sav) Bahreyn halkıyla savaş yapmadan bir barış antlaşması imzalamış ve vaktiyle buraya elçi olarak gönderdiği Alâ’ b. Hadramî’yi Bahreyn’e vali tayin etmişti. Toplanan cizye vergisini Medine’ye getirmesi için de “ümmetinin emini” olarak nitelendirdiği Ebû Ubeyde b. Cerrah’ı¹ göndermişti.

Günlerce süren yolculuktan sonra nihayet Ebû Ubeyde cizye malları ile birlikte bir sabah, namaz vakti Medine’ye ulaşmıştı. Peygamber Efendimizin arkasında kılınan sabah namazının ardından, Ebû Ubeyde’nin Bahreyn’den yüklü miktarda bir mal ile döndüğü haberi yayılıverdi kısa sürede. Sahabe hemen onun yanında toplanarak neler getirdiğini sormaya başladılar. Bu arada Allah Resülü de mescitten çıkıyordu. Dışarıda Ebû Ubeyde’yi ve etrafında toplananları gördü. Ebû Ubeyde’nin yanında oluşan kalabalığın, onun Bahreyn’den getirdiği mallar nedeniyle toplandığını fark etmişti. Resulullah, sahabeleri bu hâlde görünce gülümsedi ve onlara, “Öyle sanıyorum ki siz, Ebû Ubeyde’nin pek çok şey getirdiğini duydunuz!” buyurdu. Onlar da “Evet, ey Allah’ın Resülü!” dediler. Bunun üzerine Peygamberimiz şöyle buyurdu: “Sevinin ve sizi sevindirecek nimetleri bekleyin! Vallahi (bundan sonra) sizin için fakirlikten korkmam. Ancak ben sizden önceki ümmetlerin önüne dünya (nimetleri) nın yayıldığı gibi sizin önünüze de yayılıp onların o dünya (nimetleri) için yanıp tutuştukları gibi sizin de yanıp tutuşmanızdan ve bunun onları helâk ettiği gibi sizleri de helâk etmesinden korkarım.”²

İslâm, kişinin hayattaki her faaliyetini doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen aktif bir dindir. Allah’ın koymuş olduğu emir ve yasaklar insanın hayatını her yönüyle şekillendirir. Fakat kişi, Allah’ı unutup O’nu gündeminden çıkarttığı ve O’nun emir ve yasaklarını göz ardı ettiği ve bunun sonucunda tamamen dünyanın meşgalelerine daldığı anda din o kimse üzerindeki etkisini yitirir. Sonuçta bu kimse dünyevileşmiş olur. Kur’an’da bunun birçok örneğine rastlayabiliriz. Ülkesini kendi malı olarak gören³ ve tamamen kendi nefisini tatmine yönelik kararlarla hükümdarlık yaptığı anlatılan Firavun,⁴ mal ve servet düşkünlüğü ile bilinen Kârûn⁵ dünyevileşmiş insan tiplerinin birer örneğidir. Bunların ortak noktası şeytana uymaları,

¹ Buhârî, Fedâilü ashâbi’n-nebî, 21.

² Buhârî, Meğâzî, 12

³ Zuhurf, 43/51.

⁴ Kasas, 28/4.

⁵ Kasas, 28/76-78.

dünyaya gönderilme sebeplerini ve onları yaratan Rablerini unutmaları yahut da onu hiç tanımamış, iman etmemiş olmalarıdır. Nitekim Rabbimiz, “Şeytan onları hâkimiyeti altına alıp kendilerine Allah’ı anmayı unutturmuştur. İşte onlar şeytanın tarafında olanlardır. İyi bilin ki şeytanın tarafında olanlar ziyana uğrayanların ta kendileridir.”¹ buyurarak onların şeytana tâbi olduklarını belirtmektedir.

İnsanoğlunun dünyaya karşı bu ilgisi ve sevgisi, hayatından en çok haz aldığı gençlik dönemine mahsus da değildir. Peygamber Efendimiz, “Âdemoğlu büyürken beraberinde şu iki şey de büyür: Mal sevgisi ve uzun ömür (dileği).”² buyurarak hayatın her safhasında dünyaya yönelik birtakım arzu ve istekler (şehvet) bulunduğunu ifade eder. İnsan küçüklüğünden itibaren çeşitli şeylere karşı ilgi duyar. Karşı cins, mal, mülk, şan, şöhret, mevki, makam gibi dünyevî menfaatler hayatın çeşitli dönemlerinde insanın karşısına çıkarak onu cezbeder. Allah Resûl’ünün tespitlerine göre insanın, bedeninin yaşlanmasına rağmen dünyaya karşı olan bu sevgi ve arzuları ihtiyarlamaz, bilakis yaşama ve mal sevgisi ömrünün sonuna dek hep diri kalır. Peygamber Efendimiz bunu şöyle ifade eder: “İhtiyarın kalbi iki şeyi sevme hususunda gençtir; yaşama sevgisi ile mal sevgisi.”³

“İnsanlar, "iman ettik", demekle imtihan edilmeden bırakılacaklarını mı zannederler.”⁴ buyuran Rabbimiz, kendilerinden öncekilerin imtihana tâbi tutulduğu gibi Müslümanların da imtihana tâbi tutulacağını,⁵ maddî ve ailevî nimetlerin birer imtihan sebebi olacağını ifade etmiştir.⁶ Bu imtihanda insandan, dünyanın gelip geçici, asıl ve ebedî hayatın ise âhiret hayatı olduğunun⁷ farkında olması beklenmektedir.

Daha önce yaşayan ümmetlerin dünya nimetlerine düşkünlükleri nedeniyle birbirleriyle çatışmış olmaları, Allah Resul’ünü ümmeti adına endişeye sevk ediyordu. Nitekim O bu endişesini ashabıyla da paylaşmıştı. Hatta Allah Resulü kendi vefatından sonra ümmetinin İslâm’ı bırakıp tekrar şirke dönmeyeceğinden emin olduğu hâlde, “Vallahi ben vefatımdan sonra, sizin Allah’a şirk koşmanızdan değil dünya konusunda didişip çekişmenizden korkarım.”⁸ buyurarak onların dünya nimetleriyle imtihanı konusunda korkmaktan kendini alamadığını ifade ediyordu. Çünkü o hem insan fitratını iyi tanıyor hem de geçmiş ümmetlerin bu konudaki tecrübelerini gayet iyi biliyordu.

Dünyaya rağbet, insanoğlunun sahip olduklarına her şeyden daha fazla değer vermesidir. Bu, dünyaya tamahın en tehlikeli boyutudur. Bu boyutta dünyevileşen kişinin benliğini kuşatacak en büyük korku, sahip olduğu şeyleri kaybetme korkusudur. Kişinin tamah ettiği şey mal olunca o, bu malı kaybetme korkusuyla ondan en küçük bir miktarı bile başkasıyla paylaşmaya yanaşmayacaktır. Eğer bu tamah bir mevki ya da makama ise bu kişi elde ettiği makamı kaybetmeme adına her şeyi yapabilecek bir ruh hâline bürünebilecektir. Bu ise sadece o kişiyi değil sonuçları itibarıyla tüm toplumu olumsuz yönde etkileyecektir.

¹ Mücâdele, 58/19.

² Buhârî, Rikâk, 5

³ Müslim, Zekât, 113.

⁴ Ankebût, 29/2.

⁵ Ankebût, 29/3.

⁶ Enfâl, 8/28.

⁷ Ankebût, 29/64.

⁸ Buhârî, Meğâzî, 28.

Resul-i Ekrem, dünyaya tamahtan uzak durma yönünde sadece talepte bulunmakla kalmamış, kendisi ve ailesi de bu hususta örnek teşkil etmiştir. Onun için Rabbine, “Allah’ım! Muhammed ailesinin rızkını, yaşantılarını sürdürebilecekleri kadar ver!” diye dua etmiştir.¹

Hayat şartları ve maddî imkânlar ne kadar değişirse değişsin, Hz. Peygamber’in bu tutumunda bir değişiklik olmamıştır. Hasırdan yapılmış yatağından kalktığında yanaklarında hasırın izlerini gören sahabenin, “Ey Allah’ın Resulü! Üzerinde yatman için sana bir yatak temin etsek!” demesi üzerine Sevgili Peygamberimiz ashabının bu talebini geri çevirirken şöyle diyordu: “Benim dünya (konforu ve lüksü) ile ne işim olur ki! Ben, dünyada bir ağacın altında gölgelendikten sonra yola koyulup orayı terk eden bir yolcu gibiyim.”² Allah Resulü, dünyada bir yolcu gibi olmayı ashabına da tavsiye ediyordu. Nitekim bir gün Abdullah b. Ömer’in omuzunu tutarak, “Dünyada (kimsesiz) bir garip yahut bir yolcu gibi ol!” buyurmuştu.³

Şu hâlde dünyevileşmek, Allah’ı ve ahireti unutarak büyük bir hırsla dünyaya sarılmak, hiç yok olmayacakmış gibi dünya malına düşkün olmaktır. Dünyevî imkânları elde etmek ya da zengin olmak dünyevileşmek değildir. Yeter ki insan elde ettiği maddî imkânların mahkûmu olmasın, onları Allah’ın rızasına uygun bir şekilde kullanabilsin... Allah Resul’ünün üzerinde durduğu temel nokta budur. Nitekim sahip olduğu malın hakkını verip şükrünü eda eden kimseler için zenginliğin olumsuz olması bir yana faydalı yönüne de işaret ederek şöyle buyurmuştur: “Takva ehli kimseler için zenginliğin bir zararı yoktur.”⁴ “İyi insan için, iyi mal ne güzeldir!”⁵

Hadis-i Şerif'ten Öğrendiklerimiz

1. **Malın Doğru Kullanımı ve Hırsın Zararları:** Dünya malı cazip ve tatlıdır, ancak bu malın doğru ve helal yollardan, gönül zenginliği ile elde edilmesi ve kullanılmasının önemli olduğu öğütlenir. Hırs ve tamahla mal elde etmek ise bereketsizliğe yol açar ve kişiyi doyumsuz bir hale getirir.
2. **Veren Elin Üstünlüğü ve Cömertlik:** Veren elin, alan elden üstün olduğu belirtilerek, cömertlik ve infakın değeri vurgulanır. İnsanların malını başkalarıyla paylaşmaları ve ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunmaları teşvik edilir.
3. **Dünya Malına Karşı Dengeli Yaklaşım:** Dünya malına karşı aşırı düşkünlükten kaçınarak dengeli bir yaklaşım sergilemek gerektiği öğütlenir. İnsanlar, dünya hayatının geçici olduğunu ve asıl amacın Allah’ın rızasını kazanmak olduğunu unutmamalıdır. Bu bağlamda, malın helal yollarla kazanılması ve helal yollarla harcanması önem taşır.

¹ Müslim, Zekât, 126.

² Tirmizî, Zühd, 44.

³ Buhârî, Rikâk, 3

⁴ İbn Mâce, Ticâret, 1.

⁵ İbn Hanbel, IV, 197.

8. HADİS-İ ŞERİF

عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بُرَيْدَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) إِذَا أَمَرَ أَمِيرًا عَلَى جَيْشٍ أَوْ سَرِيَّةٍ أَوْصَاهُ فِي خَاصَّتِهِ بِتَقْوَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَمَنْ مَعَهُ مِنَ الْمُسْلِمِينَ خَيْرًا ثُمَّ قَالَ: "أَعُزُّوا بِاسْمِ اللَّهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَاتِلُوا مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ أَعُزُّوا وَلَا تَغْلُوا وَلَا تَغْدِرُوا وَلَا تَمْتَلُوا وَلَا تَقْتُلُوا وَلِيَدًا..."

Süleyman b. Büreyde, babasının şöyle dediğini naklediyor: "Resulullah (sav) bir orduya veya birliğe kumandan tayin ettiği zaman öncelikle ona Yüce Allah'tan sakınmasını ve beraberindeki Müslümanlara iyi davranmasını tavsiye ettikten sonra şöyle derdi: "Allah yolunda Allah'ın adıyla savaşın! Allah'ı inkâr edenlerle çarpışın! Savaşın, ama ganimet malına ihanet etmeyin. Ölümlere (uzuvlarını keserek) müslu yapmayın! Çocukları öldürmeyin!.." (Müslim, Cihâd ve siyer, 3)

Açıklama

Kur'an'daki tavsiyeler ve Peygamber Efendimizin de komutanlarına savaş öncesi verdiği talimatlar, mümkün olduğunca barışın ve huzurun sağlanmasına yönelik tedbirlerdir. Nitekim Peygamberimiz düşmanla karşı karşıya geldiği savaşlardan birinde, güneşin batıya meyiletmesini beklemiş, daha sonra ordusuna şöyle hitap etmiştir: "Ey insanlar! Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyin. Allah'tan afiyet isteyin. Fakat onlarla karşılaştığınız zaman da sabredin. Ve bilin ki cennet kılıçların gölgeleri altındadır."¹ "Siz savaşın ne getireceğini kestiremezsiniz."² buyurarak savaşın sonucunun ne olacağını önceden tahmin edilemeyeceğini, her iki tarafın da zarar göreceğinin bir hakikat olmasından hareketle aslında savaşta kazananın olmayacağını vurgulamıştır. Peygamber Efendimizin savaş ile karşı karşıya gelmiş olan ordusuna son anda bile barışı ve sabrı tavsiye etmesi, İslâm'ın barışa verdiği önemin açık bir göstergesidir. Bununla birlikte Yüce Rabbimiz, barışın temini için savaşın kaçınılmaz olduğu durumlarda cihattan geri kalmayı uygun görmemiş ve şöyle buyurmuştur: "Müminlerden özür sahibi olmaksızın (cihattan geri kalıp) oturanlarla, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihat edenler eşit olamazlar. Allah, mallarıyla, canlarıyla cihat edenleri, derece itibarıyla, cihattan geri kalanlardan üstün kılmıştır. Gerçi Allah (müminlerin) hepsine de en güzel olanı (cenneti) vaat etmiştir. Ama mücahitleri büyük bir mükâfat ile kendi katından dereceler, bağışlanma ve rahmet ile cihattan geri kalanlara üstün kılmıştır. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."³

İslâm'ın yayılmasına ve yaşamasına engel olanlara ve Müslüman yurduna tasallut edenlere karşı yürütülen, insanların, vatanın ve milletin birlik ve bütünlüğüne güvenlik ve huzuruna yönelik tehditleri bertaraf etmeye yönelik Allah rızası gözetilerek yapılan her türlü mücadele cihat olarak adlandırılır. Bu mücadele, istila, baskı, zulüm, sömürü gibi siyasî ve iktisadî dünyalık çıkarlar için yapılmadığından gerek tarihsel ve gerekse modern anlamdaki savaşlardan çok farklıdır. Müslümanlar için her durumda barış ve esenlik esastır. Zorunlu durumlarda savaşılması, ancak sulhu temin etmek ve barışı sağlamak içindir. Bu çaba, dinin gereklerini yerine getirmenin önündeki engellerin ortadan kaldırılmasına yöneliktir.

¹ Müslim, Cihâd ve siyer, 20

² İbn Hanbel, II, 400.

³ Nisâ, 4/95, 96.

Cihadın “fi sebîlillâh” yani Allah rızası için yapılması esastır. Nitekim Nebî (sav) müminleri sadece hak ve adalet için savaşmaları ve hakkı yüceltmek için mücadele etmeleri konusunda sık sık uyarılmış, ırkçılık ve soy sop davası için açılan bir bayrak altında toplanarak savaşan veya bu uğurda öfke ile kılıç sallayıp ölen kimsenin cahiliye ehli gibi öleceğini ifade etmiştir.¹ Bir savaş sırasında sivillerin evlerine baskın yapıp talan edenlerin olduğu Hz. Peygamber’in kulağına gelmiş, bunun üzerine o bir duyuru yaptırarak ordu içinde talan ve yağma yapanların cihattan maddî ya da manevî bir karşılık alamayacaklarını ilân ettirmiştir.²

Allah Resul’ünün peygamberliği boyunca yaptığı tüm savaşlarda çok az miktarda can kaybının olması onun insan hayatına verdiği değeri göstermektedir. Peygamber Efendimizin hayatı boyunca gerek kendisinin ve gerekse göndermiş olduğu komutanlarının yapmış oldukları savaşlarda bu kadar az insan kaybının olması, Rahmet Elçisi’nin savaşa dair birtakım kuralların gözetilmesinde titiz davranmasına bağlıdır. Bu kuralların başında, karşı tarafın İslâm’a davet edilmesi, kabul ettikleri takdirde onlarla savaşılmaması hususu gelmektedir. Toplu olarak İslâm’a giren yahut Müslümanların hâkimiyetini kabul eden gruplar ile savaşılmayacağı gibi savaş esnasında karşı taraftan ferdî olarak teslim olanlara, bir şekilde İslâm’ı seçenlere yahut Müslümanlığını ifade etmek üzere gelip selâm verenlere dokunulmaması ve saldırılmaması savaşın en önemli kaidelerindendir.

Peygamber Efendimizin uygulamış olduğu taktikler, savaşların daha az kayıpla ve daha kısa zamanda kazanılması açısından hayati önem taşımaktadır. Hz. Nebî öncelikle düşmana bilgi sızdırmamak için gizlilik içinde hareket etmiştir. Bunun için bazen gideceği istikameti gizli tutmuş,³ bazen istikameti konusunda yanlış bilgi vererek düşmanı yanıltmıştır.⁴ Peygamber Efendimiz zamanında çeşitli parolalar kullanıldığı da görülmektedir.⁵ Hatta Allah Resulü, “Harp, hiledir.”⁶ buyurarak savaşta karşı tarafı mağlup etmek için hilelere başvurmayı meşru görmüş, savaş esnasında düşmanı yanıltmayı da yasaklamamıştır.⁷

Hz. Peygamber, kendisini son derece öfkeliendiren durumlarda dahi savaş hukukuna riayet etmiştir. Müseylime isimli yalancı peygamberin mektubunu kendisine getiren iki elçinin ifadelerine öfke duyduğu hâlde elçileri öldürmemiş ve bu düşüncesini de “Elçilerin öldürülmemesi gerektiği bir kural olmasaydı ikinizin de boynunu vururdum.” ifadesi ile dile getirmiştir.⁸

Savaş esnasında, insanlık dışı ve intikam almaya yönelik davranışlar Hz. Peygamber’in hiçbir zaman göz yummadığı hususlar olmuştur. Cihada çıkan müminleri, bizzat bu konuda sık sık uyararak Peygamber Efendimiz, onlara Allah’tan sakınarak aşırı gitmemelerini ve işkenceden

¹ Nesâî, Muhârebe, 28

² Ebû Dâvûd, Cihâd, 88.

³ Buhârî, Cihâd, 103

⁴ Dârimî, Siyer, 14.

⁵ Ebû Dâvûd, Cihâd, 71.

⁶ Müslim, Cihâd, 18

⁷ Tirmizî, Birr, 26.

⁸ Ebû Dâvûd, Cihâd, 154.

uzak durmalarını öğütlemiştir. Savaş esnasında yaşlı, kadın, çocuk, din adamları gibi savaşa bilfiil katılmayan kimselere dokunulmaması konusunda da ashabını özellikle tembihlemiştir.¹

Allah Resul'ünün en yakın arkadaşı ve onun vefatından sonra Müslümanların ilk yöneticisi olan Hz. Ebû Bekir de aynı yöntemi takip etmişti. Şam taraflarına göndereceği bir orduyu uğurlamaya çıkan Hz. Ebû Bekir, yanında bulunan kumandanı, din adamlarına dokunmaması hususunda uyardıktan sonra şu tavsiyelerde bulunmuştur: “Kadınları, çocukları ve ihtiyarları öldürme. Meyve veren ağaçları kesme. İmar edilmiş yerleri tahrip etme. Koyun ve develeri sadece yemek amacıyla kes. Arıları yakıp yok etme. Ganimet malına ihanet etmekten sakın. Korkaklık gösterme.”²

Ben, “Rahmet Elçisiyim.” diyen³ Efendimizin savaş hukukuna dair bu uygulamalarının, “Allah her işte ihsanı (güzel ve zarif davranmayı) emreder. (Savaşta/yahut hayvan boğazlarken dahi) öldürmeyi en güzel biçimde (acı çektirmeden ve hunharca görüntülere meydan vermeden) gerçekleştirin...Bir hayvanı keseceğinizde onu güzelce kesin. Bu işi yapacak olanınız bıçağını iyice bilesin, hayvana acı çektirmesin.”⁴ sözleri gereğince düşmanla savaşta bile ihsanı elden bırakmamanın, merhamet ve şefkat sınırları dâhilinde düşman ile mücadele ilkesinin bir neticesi olduğunu söyleyebiliriz.

Hadis-i Şerif'ten Öğrendiklerimiz

1. **Liderlere Verilen Öğüt ve Sorumluluk Bilinci:** Hz. Peygamber, bir orduya veya birliğe lider tayin ettiğinde, onlara öncelikle Allah'tan korkmayı ve Müslümanlara iyi davranmayı tavsiye eder. Bu, İslam'da liderlerin üstlendikleri sorumlulukların önemini ve onların adaletli, merhametli ve Allah'a karşı sorumlu olmaları gerektiğini vurgular.
2. **Savaş Ahlakı ve İnsani Davranışlar:** Hz. Peygamber, ganimet malına ihanet etmemeyi, ölümlere saygısızlık yapmamayı ve masum çocukları öldürmemeyi emreder. Bu, İslam'ın savaşta bile ahlaki değerlere ve merhamete büyük önem verdiğini gösterir.
3. **Barış ve Sabır Önemi:** Hz. Peygamber, düşmanla karşılaşıldığında sabırlı olunmasını ve barışın korunmasını tavsiye eder. Bu, İslam'ın savaşın kaçınılmaz olduğu durumlar dışında barış ve diyalogu teşvik ettiğini ve savaşın son çare olarak görülmesi gerektiğini vurgular.

¹ Müslim, Cihâd ve siyer, 138

² Muvatta', Cihâd, 3.

³ Tirmizî, Şemâil, 167.

⁴ Müslim, Sayd, 57

9. HADİS-İ ŞERİF

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) أَنَّ النَّبِيَّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قَالَ: مَا مِنْ يَوْمٍ يُصْبِحُ الْعِبَادُ فِيهِ إِلَّا مَلَكَانِ يَنْزِلَانِ فَيَقُولُ أَحَدُهُمَا: اللَّهُمَّ أَعْطِ مُنْفِقًا خَلْقًا، وَيَقُولُ الْآخَرُ: اللَّهُمَّ أَعْطِ مُمْسِكًا تَلْفًا

Ebû Hüreyre'den (ra) nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Kulların sabaha eriştiği her gün (yeryüzüne) iki melek iner. Bu iki melekten biri, "Allah'ım, malını hayır yolunda harcayan kişiye (harcadığı malın yerine) yenisini ver." der. Diğeri de "Allah'ım, malını (hayır yollarında harcamayarak) elinde tutan (cimrilik eden) kişinin malını telef et." der." (Buhârî, Zekât, 27)

Açıklama

Cömertlik konusunda ısrarlı tavsiyeleri olan Allah Resulü, bizzat yaşantısıyla da mümin bir insanın cömertliğinin nasıl olacağına dair eşsiz örnekler vermiştir. Ashabının anlatımıyla o, esen rüzgârdan daha cömert idi.¹ Kendisinden bir şey istendiği zaman istenen şey elinde mevcut ise onu mutlaka verir,² asla yok demezdi.³ Kısacası o, insanların en cömerdi idi.⁴ Yediğini, giydiğini, bildiğini paylaşır, iyiliğini esirgemez, asla bencillik yapmazdı. Meselâ, bir hanım sahâbî, bir gün kendi elleriyle ördüğü bir giysiyi getirip Hz. Peygamber'e vermiş ve "Bunu, giyesin diye ördüm." demişti. Peygamber Efendimiz hediye kabul etmiş ve onu giyiniş ashabının yanına gitmişti. Allah Resul'ünün üzerindeki hırkayı gören bir sahâbî, "Ne kadar da güzelmış! Bunu bana verseniz." demişti. İnsanların en cömerdi olan Resul-i Ekrem, "Peki." deyip orada biraz oturduktan sonra evine dönmüş ve o giysiyi katlayarak, isteyen sahâbîye göndermişti.⁵ Bir başka sefer onun cömertliği, hayatı dünya malından ibaret gören bir Yahudi'yi hayrete düşürmüş, Yahudi, onun yaptığı cömertlikleri şaşkınlıkla terennüm etmekten kendini alamamıştı.⁶

Evet, cömertlik paylaşmaktır. Sevgiyi, şefkati, bilgiyi, zamanı, serveti paylaşabilmektir. Kalbinde sevgiden eser olmayan, neyi paylaşabilir? Başkalarını sevmeyen, yaratılana Yaratan'dan ötürü hürmet etmeyen kişi, kime, ne verebilir? Böyle bir kişi her türlü mal ve değer tek sahibi olmayı istemekten başka bir şey düşünmez. Hâlbuki cömertlik öylesine yüce bir erdemdir ki Yaratan'ın ikramını yaratılanlara sunabilmektir. Elindeki bir lokma ekmeği başkasıyla bölüşebilmektir.

Cömertlik, karşılıksız ikram etmektir. Verilen şeyden karşılık beklenirse o, cömertlikten ziyade, ticaret olur. İkram karşılıksız olduğunda anlam kazanacak, cömertlik adını alacak ve inanan insanın benliğini dünyanın esaretinden kurtararak onu ulvileştirip âhirette sürur vesilesi olacaktır. Hayatın zevk ve eğlenceden, şöhret ve zenginlikten ibaret olmadığını, sonsuz hayatın mutluluk kapılarını açabilmenin tek yolunun Yüce Yaratıcı'nın rızası olduğunu bilen mümin, elindeki imkânları da bunun için kullanır. Bu noktada cömert müminlerden bahseden şu âyet tüm inananlara rehber ve göz aydınlığı olacak mahiyettedir: "Onlar, yiyeceği, yoksula,

¹ Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1.

² İbn Hanbel, I, 326.

³ Müslim, Fedâil, 56.

⁴ Müslim, Fedâil, 50.

⁵ İbn Mâce, Libâs, 1.

⁶ İbn Hanbel, III, 303.

yetime ve esire seve seve yedirirler. (Şöyle derler:) "Biz size sırf Allah rızası için yediyoruz; sizden bir karşılık ve bir teşekkür beklemiyoruz. Çünkü biz, asık suratlı, çetin bir günden (o günün azabından dolayı) Rabbimizden korkuyoruz." Allah da onları o günün kötülüğünden korur, yüzlerine bir aydınlık ve içlerine bir sevinç verir."¹

Öte yandan kişinin şan, şöret, makam ve mevki hırsı gibi süflî duygularla tatmin olmak için malını sarf etmesi, cömertlik olarak isimlendirilemez. Nitekim Hz. Peygamber gösteriş için yapılan deve kesme yarışında boğazlanan hayvanların etlerinin yenilmesini dahi yasaklamıştır.² Bu tür duyguların tatmini için yapılan harcamalar sahibi için rahmet değil, olsa olsa zahmettir. Peygamber Efendimiz, Allah rızası gözetmeksizin, gösteriş için hayır ve iyilik yapan kişilerin kötü akıbetini şu örnekle açıklamıştır: "Kıyamet günü huzur-ı ilâhîye zengin birisi getirilecek. Yüce Allah, ona verdiği nimetleri hatırlatacak. O da bu nimetlerin kendisine verildiğini kabul edecek. Sonra Cenâb-ı Hak soracak: "Sana verdiğim bu nimetleri nasıl kullandın?" O kişi, "Yâ Rabbi! Hiçbir eksik bırakmadan malımı nereye harcamamı istediysen oraya harcadım." diye cevap verecek. Bunun üzerine o kişiye, "Yalan söylüyorsun. Sen, malını, "Ne cömert adam!" desinler diye harcadın. Gerçekten de sana, "Ne cömert adam!" denildi." şeklinde hitap edilecek. Sonra emir verilecek ve o kişi yüzüstü sürüklenerek cehenneme atılacak."³

Cömertliği tavsiye edip, onu bir erdem olarak takdim eden Yüce Allah cömertliğin sınırlarını da belirlemiş, onun savurganlık şeklinde tezahür etmemesini istemiş, mutedil insanların övgüye lâyık tutumlarını şu âyet-i kerîmede ifade etmiştir: "Onlar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler. Bu ikisi arasında orta bir yol tutarlar."⁴ Nitekim Peygamberimiz de cömertliğin ölçüsünü, "İsraf ve savurganlığa kaçmadan, böbürlenmeden yiyiniz, içiniz, giyiniz ve sadaka veriniz." buyurarak⁵ belirlemektedir.

Allah Resûlü, ikram ederken cimri davranılmamasını, veren kişinin verdiğinde gözünün kalmamasını, sayarak ve kısararak vermemesini şu örnekle bizlere hatırlatmaktadır: Bir gün hâne-i saadete bir dilenci gelmişti. Hz. Âişe ona, "Şunu al." dedi. Fakat dilenci gitmeden önce onu çağırarak ne aldığına baktı. O esnada orada bulunan Allah Resûlü, "Evine senin haberin olmadan hiçbir şeyin girip çıkmasını istemiyorsun öyle mi?" dedi. Hz. Âişe de "Evet." diyerek cevap verdi. Bunun üzerine Allah Resûlü, "Ey Âişe, yavaş ol! Sayma ve sayarak verme! Yoksa Allah da sana sayarak verir."⁶ buyurarak onu uyardı.

Cömertlik ve cimrilik ile ilgili bütün bu mülâhazalardan sonra diyebiliriz ki İslâm dini, her işte ve durumda olduğu gibi harcama ve paylaşma konusunda da müntesiplerine itidalli olmalarını, orta yolu tutmalarını emretmiş, âyeti ile konunun çerçevesini belirlemiştir.

¹ İnsân, 76/8-11.

² Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 13-14.

³ Müslim, İmâre, 152.

⁴ Furkân, 25/67.

⁵ Nesâî, Zekât, 66

⁶ Nesâî, Zekât, 62.

Hadis-i Şerif'ten Öğrendiklerimiz

1. **Cömertlik Bereketi Artırır:** Allah'a inanan ve O'nun rızasını kazanmaya çalışan bir kişi, malını hayır işlerinde ve başkalarına yardım ederek harcadığında, Allah onun malına bereket katıp, onu maddi ve manevi olarak zenginleştirir.
2. **Cimrilik Zarara Yol Açar:** Allah'ı inkar etmeyen ancak malını hayır işlerinde kullanmaktan kaçınan, cimri davranışlar sergileyen kişiler, bu tutumları sebebiyle hem maddi hem de manevi zararlarla karşılaşır. Cimrilik, kısa vadeli kazanç gibi görünse de, uzun vadede kişinin malında ve ruhunda kayıplara neden olur.
3. **Paylaşmanın Toplumsal Önemi:** Müslümanlar için, malını başkalarıyla paylaşmak ve ihtiyaç sahiplerine yardım etmek sadece bireysel bir erdem değil, aynı zamanda toplumsal bir sorumluluktur. Paylaşmanın teşvik edilmesi, toplum içinde dayanışma ve karşılıklı yardımlaşmanın artmasına katkıda bulunur.

10. HADİS-İ ŞERİF

عَنْ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قَالَ:

“لَيْسَ مِنَّا مَنْ دَعَا إِلَى عَصَبِيَّةٍ، وَلَيْسَ مِنَّا مَنْ قَاتَلَ عَلَى عَصَبِيَّةٍ، وَلَيْسَ مِنَّا مَنْ مَاتَ عَلَى عَصَبِيَّةٍ.”

Cübeyr b. Mut'im'den nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “İrkçılığa çağıran bizden değildir. İrkçilik davası uğruna savaşan bizden değildir. İrkçilik davası uğruna ölen bizden değildir.”

(Ebû Dâvûd, Edeb, 111-112)

Açıklama

Araplarda, “asabiyet” adını verdikleri, aynı soydan gelenlerin ve aynı kabileye mensup olanların bir arada hareket etmesini sağlayan dayanışma ve kabilecilik ruhu oldukça kuvvetli idi. “Yâ Resûlallah! İrkçilik nedir?” diye sorulduğunda Allah Resûlü asabiyeti, “Zalim de olsa kendi kavmine arka çıkmandır.”¹ şeklinde tanımlamış ve asabiyet, ümmeti felâkete götürecek davranışlar arasında sayılmıştı.² İrkçilik kadar geniş bir kavram olmamakla birlikte asabiyet, soy üstünlüğünü ve kabileciliği öngörüyordu.

Allah Resûlü, asabiyet ruhundan kaynaklanan ve Araplar arasında yıllardır süren çekişmelerin, kabile savaşlarının, kan davalarının yerini İslâm kardeşliğine bırakması için çaba gösteriyordu. Bunu gerçekleştirmek için din duygusunun soy, kabile, ırk gibi belirleyici özelliklerin hepsinin üzerinde olduğunu vurgulayarak, dinin birleştirici ve bütünleştirici özelliğini öne çıkarıyordu. İslâm'ın ilk Müslümanları kimi zaman bu ilkeyi unuttuklarında, Allah Resûlü eski alışkanlıklarına dönecekleri kaygısıyla hemen onları uyarmış ve kardeş olduklarını hatırlatmıştı. Bunun örneği, Benî Mustalık Gazvesi esnasında yaşanmıştı. Biri ensardan biri muhacirlerden iki genç kavga etmiş, sonrasında her iki taraf, “Yetişin ey muhacirler!” ve “Yetişin ey Ensar!” şeklinde bağırma başlamışlardı. Allah Resûlü, olayı duyduğunda, “Bu câhiliye çağrıları da nedir?” diyerek bu ayrılıkçı hareketlere tepki göstermişti. Sonrasında da onlara kayıtsız şartsız kabileye itaati, onu savunmayı ve kabile taassubunu değil de İslâm kardeşliğini tavsiye eden şu sözleri söylemişti: “Kişi zalim de olsa, mazlum da olsa din kardeşine yardım etsin. Eğer kardeşi zalimse, onu engellesin. Çünkü zalimi yaptığı işten döndürmek ona yapılacak bir yardımdır. Eğer mazlum ise ona yardım etsin!”³ Hz. Peygamber, bu şekilde üstünlük ifade eden her türlü özelliği bertaraf ederek, kan bağından kaynaklanan kardeşliğin ötesinde bir din kardeşliği oluşturmak istemiştir. Esasında İslâm dini her türlü ırk farklılığının üzerine din birliğini koyarak müminleri kardeş ilân etmiştir.⁴

Kur'an'ın ortaya koyduğu evrensel ilkeye göre bütün insanlar, tek bir anne ve babadan; yani Âdem ile Havva'dan dünyaya gelmişlerdir. Yüce Allah bu gerçeği şöyle dile getirmiştir: “Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık. Birbirinizle tanışmanız için sizi kavim ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na itaatsizlikten en fazla

¹ Ebû Dâvûd, Edeb, 111-112.

² Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr, XI, 74.

³ Müslim, Birr, 62

⁴ Hucurât, 49/10.

sakınanınızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır.”¹ Buna göre aynı asıldan gelen ve temel biyolojik özellikleri aynı olan insanlar arasında bir üstünlük veya aşağılık söz konusu olamaz. Çünkü İslâm’a göre hangi ırktan veya sosyal katmandan olursa olsun bütün insanlar eşittir. Hiç kimse bir başkasını ırkından veya renginden dolayı ayıplayamaz. Nasıl olabilir ki? Zira hiç kimse kendi iradesiyle ırkını veya rengini seçmemiştir. İnsanları, iradeleri dışındaki özelliklerinden dolayı kınamak, ayıplamak, aşağılamak ya da tam tersi yüceltmek hem insanlığa hem de Yüce Yaratıcı’ya karşı saygısızlıktır.

Peygamber Efendimiz, bir başka hadisinde de câhiliye Araplarının soy ve kabilelerini gurur ve kibir aracı olarak kullanmalarını eleştirerek, üstünlük ölçüsünün ancak takva olabileceğini şu şekilde ifade etmiştir: “Ey insanlar! Allah sizden câhiliye gururunu ve atalarla övünme âdetini gidermiştir. İnsanlar iki gruptur: İyi, takva sahibi, Allah katında değerli kişi ve günahkâr, bedbaht, Allah katında değersiz kişi. İnsanlar Âdem’in çocuklarıdır. Ve Allah Âdem’i topraktan yaratmıştır...”²

Kıyamet günü insanlar ırklarından veya kabilelerinden değil, inanç ve amellerinden sorguya çekileceklerdir. Bedenlerine ve mallarına değil, kalplerine ve amellerine bakılacaktır.³ İnsanlar Allah’ın huzuruna geldiklerinde herkes kendi ameliyle baş başa kalacak, soy sopun hiçbir önemi olmayacaktır. “Sûr’a üfürüldüğü zaman (işte) o gün ne aralarında soy sop yakınlığı kalacak, ne de birbirlerini arayıp soracaklardır.”⁴ âyeti bu hakikati gözler önüne sermektedir.

Burada şunu da hatırlatmalıyız ki İslâm, meşru ölçüler içerisinde olmak kaydıyla kişinin kendi kavim ve kabilesini sevmesini caiz görmüştür. Dinimiz tarafından yasaklanan ise kendi ırkını, diğerlerinin üstünde ve ayrıcalıklı görerek soyunu ve nesebini övünç kaynağı yapmaktır.⁵

Kavmini sevmekle, kavmiyetçilik davası gütmek ayrı şeylerdir. Nitekim bir defasında Hz. Peygamber’e, “Yâ Resûlallah! Kişinin kendi kavmini sevmesi kabilecilik/ırkçılık sayılır mı?” diye sorulmuş ve o, “Hayır. Lâkin kabilecilik/ırkçılık, kişinin kendi kavminin haksız davranışına arka çıkmasıdır.” şeklinde cevaplamıştır.⁶ Her insan kavmini ve akrabasını sever, onların başarılarıyla gurur duyar, onlara iyilik ve ihsanda bulunur. Dolayısıyla insanın vatanını, milletini ve devletini sevmesi, milletin başarılarıyla gurur duyması ve ülkesinin kalkınması için çalışması ırkçılık değildir. Çünkü bu, insanın fitratında olan bir duygudur. Mekke’den ayrılarak Medine’ye hicret etmek zorunda kalan Sevgili Peygamberimiz yıllar sonra Mekke’nin fethinde,“(Ey Mekke!) Vallahi sen, Allah’ın arzının en hayırlısı ve bana, Allah’ın arzının en sevimsisidir. Senden çıkarılmış olmasaydım, vallahi seni terk etmezdim.”⁷ buyurarak doğup büyüdüğü vatanına duyduğu sevgiyi dile getirmiştir.

İrkçilik veya kabilecilik, esasında hem insanlığa karşı işlenen bir suç hem de Allah’a karşı bir saygısızlıktır. Hz. Âdem’in çocuğu olmakta eşit olan insanların, soylarını esas alarak

¹ Hucurât, 49/13.

² Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’ân, 49

³ Müslim, Birr, 34.

⁴ Mü’minûn, 23/101.

⁵ İbn Hanbel, V, 129.

⁶ İbn Mâce, Fiten, 7.

⁷ Tirmizî, Menâkıb, 68

birbirlerine karşı üstünlük iddiasında bulunmaya hakları yoktur. Üstünlük, ırk, ten rengi, dil veya coğrafyada değil, her an Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşımada ve insanı insan yapan evrensel ahlâkî erdemlere bağlılıktadır. Allah Resûlü bu gerçeği meşhur Veda Hutbesi'nde bütün insanlığa şu evrensel mesajla haykırmıştır:

“Ey insanlar! Şunu iyi bilin ki, Rabbiniz birdir, atanız birdir. Arap'ın Arap olmayana, Arap olmayanın Arap'a, beyazın siyaha, siyahın beyaza üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takvadadır.”¹

Hadis-i Şerif'ten Öğrendiklerimiz

1. **İrkçılığa Karşı Duruş:** İslam'da, ırkçılık ve kabilecilik gibi ayrımcılık yapan yaklaşımlar kabul edilemez. İrkçılık, İslam'ın birliğini ve kardeşlik ruhunu zedeler. İnsanların, etnik köken, renk veya dil farklılıkları üzerinden üstünlük kurmaya çalışmaları, İslam'ın temel değerlerine aykırıdır.
2. **Adalet ve Eşitlik İlkesi:** İslam, insanların Allah katındaki değerini, onların takvalarına göre belirler. Bu, tüm insanların, kökenleri ne olursa olsun eşit olduğu ve üstünlüğün sadece Allah'a karşı gösterilen takva ile ölçülebileceği anlamına gelir.
3. **Toplumsal Uyum ve Barış:** İslam, toplum içinde uyumu ve barışı teşvik eder. İrkçılık ve kabilecilik, toplumu parçalayan ve çatışmalara yol açan unsurlardır. İslam'ın getirdiği kardeşlik ilkesi, toplumsal birliği ve bütünlüğü korumak için bu tür ayrımcı tutumlardan kaçınmayı gerektirir.

¹ İbn Hanbel, V, 411.

11. HADİS-İ ŞERİF

”عَنْ جَابِرٍ قَالَ: لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) آكِلَ الرِّبَا وَمُوكَلَّهُ وَكَاتِبَهُ وَشَاهِدَيْهِ وَقَالَ: ”هُم سَوَاءٌ“

Câbir diyor ki, “Resûlullah (sav) faizi yiyene, yedirene, yazana ve buna şahitlik eden iki kimseye lânet etti ve "Hepsi (günahta) eşittir." buyurdu.” (Müslim, Müsâkât, 106)

Açıklama

Artma, çoğalma, nema, yükseğe çıkma, büyüme, fazlalık anlamlarına gelen ribâ kelimesi, belli malların değişiminde elde edilen fazlalığı veya verilen borca karşılık alacaktaki artışı ifade etmektedir.¹ Bu artış, câhiliye döneminde yaygın olan şekliyle alacaklının borca veya borcun vadesinin uzatılmasına karşılık olarak alacağı fazlalıktır. Allah Resûlü, verilen borçta alacaklının hakkının yalnız anapara olduğunu belirtmiştir.⁵ Bu şekilde faizin eklenmediği anaparalar kişiye ait olmakla birlikte, borca karşılık anaparaya eklenecek olan her türlü ilâvenin faiz kapsamına girdiği de anlaşılmış olmaktadır. Hz. Peygamber, böylece kişinin borcunun karşılığında birkaç kat fazlasını ödemek durumunda kalmasını önleyerek, insanların hem haksızlık yapmasının hem de haksızlığa uğramasının önünü kapatmak istemiştir.

Câhiliye döneminde âdet hâline dönüşmüş ve borcun ayrılmaz parçası hâline gelmiş olan faiz uygulamasını Zeyd b. Eslem, şöyle tarif etmektedir: “Bir kimsenin diğer bir kimse üzerinde, belli vadede tahsil edilmesi gereken bir borcu olurdu. Borcun vadesi dolunca, alacaklı borçlusuna, "İster borcunu öde ister ribâ muamelesini işletelim." derdi. Borçlu borcunu öderse iş biterdi. Aksi takdirde borcunun artmasını kabul eder, diğer taraf da vadeyi uzatırdı.”² Böylece Kur’an-ı Kerim’in ifadesiyle “kat kat faiz” oluşurdu.³ Allah Resûlü, “Kim bir satış içinde iki satış yaparsa ya az olan bedeli alır yahut faiz olur.”⁴ şeklindeki hadisiyle vade farkının faize yol açabileceğine işaret etmekteydi. Zira vadeli satılan bir malın bedelinin vade dolduğunda ödenememesi üzerine vade yeniden uzatılıyor, karşılığında da fiyat arttırılıyordu. Bunun sonucunda biri vadesi dolmuş olan ilk fiyat, diğeri de ikinci ve daha yüksek fiyat üzerinden olmak üzere iki satış ortaya çıkıyordu. Buna göre bu ikinci fiyattaki fazlalık faizdi.⁵ “Bir dinarı iki dinara, bir dirhemi iki dirheme satmayın!”⁶ buyuran Hz. Peygamber (sav) faiz uygulanan bu işlemlerdeki haksız uygulamayı ve çarpıklığı dile getirmişti. Bu tür alışverişler, faiz alan kişi açısından fırsatçılık ve sömürü anlamına gelmekteydi.

Gerçekten de bugün olduğu gibi câhiliye döneminde de faiz uygulaması, zenginlerin elinde çok etkili bir istismar aracıydı. Çünkü borçlunun alacaklısına ödemek zorunda olduğu fazlalık, bir süre sonra borcun kat kat çoğalmasına neden oluyor ve borç ödenemez hâle geliyordu. Gerçek borcun çok üstündeki bu miktar, sadece borçlunun tüm mallarının elinden çıkmasına değil, aynı zamanda borçlunun alıkonulması veya alacaklının kölesi hâline gelmesine de neden olabiliyordu.

¹ “Faiz”, DiA, XII, 110.

² Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, V, 452

³ Âl-i İmrân, 3/130.

⁴ Ebû Dâvûd, Büyû' (İcâre), 53.

⁵ Şevkânî, Neylü'l-evtâr, V, 171-173.

⁶ Müslim, Müsâkât, 78.

Allah Teâlâ, faizin oldukça yaygın olduğu bu toplumda, faiz yasağını bildiren âyetleri aşama aşama indirerek toplumu bu hastalıktan temizlemek istemiştir. Faizle ilgili ilk âyet, maddî bir artış sebebi imiş gibi görünen faizin bereketsizliğine, Allah rızası için verilen zekâtın ise faziletine değinmektedir: “İnsanların mallarında artış olsun diye verdiğiniz herhangi bir faiz, Allah katında artmaz. Allah"ın rızasını isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte zekât veren o kimseler, evet onlar (sevaplarını ve mallarını) kat kat arttıranlardır.”¹ Böylece faizin karşılığında zikredilen zekât kavramıyla, insanların borç vermede küçük kârları değil de Allah"ın rızasını gözetmeleri gerektiği mesajı verilmektedir. Zira maddî ve mânevî anlamda yardımlaşmayı teşvik eden İslâm dini, borç verme konusunda da borçludan yararlanmayı ve onun durumunu suistimal etmeyi değil de muhtaç kimselere borç vermeyi teşvik etmiş, hatta borçlunun ödeyemeyecek durumda olması hâlinde borcu hibe ederek bağışlamayı önermiştir: “Eğer (borçlu) darlık içinde ise eli genişleyinceye kadar ona mühlet vermek gerekir. Eğer bilerseniz bunu sadakaya saymak sizin için daha hayırlıdır.”²

İslâm dininde, bir câhiliye geleneği olan faizin yerine, “karz-ı hasen” yani ihtiyaç sahibi bir Müslümana Allah rızası için borç verme teşvik edilmiş, O'nun rızasını kazanmak için verilenlerin karşılığının Allah tarafından kat kat ödeneceği bildirilmiştir.³ Böylece borca karşılık faiz olarak borçluyu sömürmenin İslam'ın genel ilkeleriyle, zekât, sadaka, infak anlayışıyla zıtlığı gözler önüne serilmiştir.

Allah Resûlü (sav), Veda Hutbesi'nde dile getirdiği, “Câhiliye dönemindeki ribâ” ifadesiyle, toplumu ifsat eden faiz uygulamasının çok eskiden beri devam edeceğine de işaret etmektedir.⁴ Nitekim Cenâb-ı Hak, daha önce Yahudilerin faizle iştigal ettiklerini Elçisi'ne şu âyetlerle hatırlatarak, faiz yasağını bildiren âyetlerden önce dolaylı olarak faize temas etmiştir: “Yahudilerin yaptıkları zulüm ve birçok kimseyi Allah yolundan alıkoymaları, kendilerine yasaklanmış olduğu hâlde faiz almaları, insanların mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle, önceden kendilerine helâl kılınmış temiz ve hoş şeyleri onlara haram kıldık. İçlerinden inkâr edenlere de acı bir azap hazırladık.”⁴

Faizin önceki ümmetlere de yasaklandığını bildiren bu âyetlerden sonra Allah Teâlâ, “Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin. Allah'tan sakının ki kurtuluşa eresiniz.”⁵ âyetiyle, Müslümanların faiz yemelerini kesin bir dille yasaklamıştır. Faizi alışveriş gibi mubah görenlere cevap olarak ise vahyin son döneminde faizin dünyada ve âhirette yol açtığı tahribatı haber veren âyetler⁶ indirilmiştir: “Faiz yiyenler (kabirlerinden), şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar. Bu hâl onların, “Alışveriş de faiz gibidir.” demelerinden dolayıdır. Oysa Allah, alışverişi helâl, ribayı (faizi) haram kılmıştır. Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (o öğüde uyarak) faizden vazgeçerse, artık önceden aldığı onun olur. Durumu da Allah'a kalmıştır. Kim tekrar (faize) dönerse, işte onlar cehennemliklerdir. Orada sonsuza kadar kalacaklardır. Allah faizi tüketir (faiz karışan malın bereketini giderir), sadakaları ise bereketlendirir. Allah hiçbir günahkâr nankörü sevmez.

¹ Rûm, 30/39.

² Bakara, 2/280.

³ Teğâbün, 64/17

⁴ Nisâ, 4/160-161.

⁵ Âl-i İmrân, 3/130.

⁶ Buhârî, Tefsîr, (Bakara) 53

Şüphesiz iman edip salih ameller işleyen, namazı dosdoğru kılan ve zekâtı verenlerin mükâfatları Rableri katındadır. Onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olmayacaklardır. Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının! Eğer gerçekten inanıyorsanız mevcut faiz alacaklarınızı terk edin. Eğer böyle yapmazsanız, Allah ve Resulüyle savaşa girdiğinizi bilin. Eğer tevbe edecek olursanız, anaparalarınız sizindir. Böylece siz ne başkalarına haksızlık etmiş olursunuz ne de başkaları size haksızlık etmiş olur.”¹ Bu âyetlerle, faizin yasaklandığı ve uhrevî cezalar gerektirdiği kesin bir şekilde bildirilmiş, faizden kurtuluş yolu olarak da tevbe gösterilmiştir.

Resûlullah (sav), para ve mal piyasalarının değişkenliği sebebiyle, vadeden doğan değer farklılaşması her iki yönde gerçekleşebileceği ve bunu önceden kestirmek mümkün olmadığı için, iki tarafın da hakkını korumak amacıyla kendi cinslerinden vadeli para ve mal değişimlerini yasaklamıştı. Bu şekilde ribâ, tartılan veya ölçülebilen bir mal cinsinin kendi cinsi karşılığında peşin olarak ve ziyadesiyle değiştirilmesi (fazlalık faizi) yahut da tartılan veya ölçülebilen şeylerin miktarlar eşit dahi olsa veresiye olarak değiştirilmesinden (veresiye faizi) doğmaktaydı. Fazlalık faizine konu olan altın, gümüş gibi maddelerin değişiminde de faiz söz konusudur. Zira Allah Resûlü (sav), on iki dinara üzerinde boncuk ve altın bulunan bir gerdanlık satın alan Fedâle b. Ubeyd'e, altınların boncuğundan ayrıldığında on iki dinardan fazla olduğunu görünce, “Altınlar boncuklardan ayrılmadan satılmaz.” demiş, gerdanlıktaki altınların çıkarılmasını ve bunların kendi değeri esas alınarak hesaplanmasını istemiştir.²

Resûl-i Ekrem, bir malın kendi cinsinden bir mal ile veya bir paranın kendi cinsinden bir para ile aynı miktarda bile olsa, vadeli satışını, faiz olacağı gerekçesiyle yasaklamıştır. Aynı şekilde, altının altınla, gümüşün de gümüşle değişimine ancak peşin ve tartılarının eşit olması hâlinde izin vermiştir. O dönemde iktisadın temel unsurları arasında bulunan bu maddelerdeki değişimin genel olarak ekonomik değeri olan her mal için geçerli olması mümkündür. Esasında Allah Resûlü (sav) bu şekilde ihtiyaç ve değişim maddelerinde söz konusu olan haksızlığın önüne geçerek, ticaretin can damarını faizden korumak istemiştir.

Sevgili Peygamberimiz, yaşadığı dönemde oldukça aktüel olan ve bütün çeşitleriyle uygulanan faizi diğer tüm câhiliye âdetleri gibi kaldırmıştır. Faiz uygulamalarının canlı bir şekilde resmedildiği Hz. Peygamber döneminde ticarî hayat âdil olmayan faiz uygulamalarına sahne olmakta, insanlar tefecilerin elinde mağdur edilmekteydi. Bu tür mağduriyetler, günümüze gelene dek her asırda yaşanmış, Allah Resûlü'nün de işaret ettiği üzere, faizin hayatın her alanına bulaşmasıyla, insanların ondan sakınmalarının neredeyse imkânsız hâle geldiği dönemler yaşanmıştır.³

¹ Bakara, 2/275-279.

² Müslim, Müsâkât, 89-92.

³ Ebû Dâvûd, Büyû', 3

12. HADİS-İ ŞERİF

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

“أَعْطُوا الْأَجِيرَ أَجْرَهُ، قَبْلَ أَنْ يَجِفَّ عَرَقُهُ”

Abdullah b. Ömer'den nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Çalışana ücretini, teri kurumadan verin.” (İM2443 İbn Mâce, Rühûn, 4)

Açıklama

Pek çok iş alanının bulunduğu hayatta, işçi işe, işveren işçiye muhtaçtır. Bu durum bir bakıma dünya hayatındaki zorunlu görev paylaşımıdır. Kimi amir, kimi memur, kimi işveren, kimi de işçi olarak bir görev üstlenir. Nitekim Yüce Allah, “Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için bazılarını bazısına derecelerle üstün kıldık.”¹ buyurur. Bu husus bazen de ilâhî imtihanın gereğidir.² İşçi ile işverenin ilişkilerinin sağlıklı yürümesi ve iş üretiminin verimliliği için karşılıklı olarak haklarını gözetmeleri gerekir. Bu noktada Hz. Peygamber'in yukarıdaki tavsiyeleri önem kazanmaktadır. Çünkü onun öğretisinde insan olarak kimsenin diğerinden ayrıcalığı veya üstünlüğü yoktur. Statüler farklı olsa da işçi ve işverenin önce Allah'a, sonra da birbirlerine karşı sorumlulukları vardır. İşte zenginlerin, ticaret erbabının büyük bir hırsıyla mal biriktirme yarışına girip hizmetçilerini, kölelerini hor ve hakir gördükleri bir zamanda, haksızlık ve zulüm üzerine kurulu yapıyı değiştirmek isteyen Kutlu Nebi'nin, “Hizmetçileriniz, kardeşlerinizdir.” ifadesi çok anlamlıdır. Allah Resûlü'nün, köleleri ve hizmetçileri sadece “insan” olarak değil, “kardeş” olarak takdim etmesi son derece manidardır.

Müslümanlar, işvereniyle, işçisiyle, işsiziyle kardeşlerdir. Aralarında bulunan sosyal ilişkilerdeki ast-üst ilişkisi ne olursa olsun, neticede birbirlerine kardeşçe davranmak durumundadırlar. Zenginiyle fakiriyle, patronuyla işçisiyle İslâm ahlâkının öğretileri doğrultusunda hareket etmelidirler. Maddî durum, mevki ve makam ne olursa olsun, aralarında şefkat ve merhamete dayalı dayanışma ve yardımlaşma esastır. Bu yaklaşımı hayatında ideal biçimde uygulamış olan Allah Resûlü, takipçilerine bu konuyla ilgili olarak şöyle buyurur: “Üç şey vardır ki bunlar kimde bulunursa Allah onu koruması altına alır ve cennete koyar: Güçsüzlere yumuşak davranmak, anne babaya şefkat göstermek ve elinin altında bulunan hizmetlilere iyi muamelede bulunmak.”³

Sevgili Peygamberimizin bu öğüdünün sadece sözde kalmadığını, uygulamada en güzel şekilde hayata geçtiğini ise ona tam on yıl hizmet etme ayrıcalığına sahip olan Enes b. Malik'ten öğreniyoruz. Hz. Enes, Rahmet Peygamberi'nin hizmetini görürken kimi zaman hata yaptığını ancak o sevgi, şefkat ve hoşgörü örneği Resûl'ün on yıl boyunca bir kere bile kendisini azarlamadığını, kalbini kırmadığını, hatta, “Niçin böyle yapmadın?” ya da “Şöyle yapsaydın ya!” gibi sözler dahi sarf etmediğini söyler.⁴ Ayrıca Allah Elçisi'nin kendisinden bir

¹ Zuhruf, 43/32.

² En'âm, 6/165.

³ Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 48.

⁴ Buhârî, Edeb, 39

şey istediğinde, “çocuğum”, “yavrucuğum” gibi onun gönlünü alıcı, sevgi dolu kelimeler kullandığını bildirir bizlere.¹

İşçi ile işveren arasındaki ilişkiler, karşılıklı hak ve sorumluluklar çerçevesinde, saygı ve sevgi zemininde yürütülmelidir. Bu şekilde asırlardan beri Hz. Peygamber’in tavsiyelerine uyan ticaret erbabı, toplum arasında önemli bir konum edinmiştir. Kendi tarih ve medeniyetimizde bir pratik uygulama olan ve “kardeşlik esasına dayalı meslekî eğitim” diye niteleyebileceğimiz “Ahilik Teşkilatı” kaynağını Kur’an ve sünnetten alır. Buna göre her sanat ve zanaat erbabı, yetiştirdiği çırağına, kalfasına, ustasına sadece işi öğretmez, kardeşliği, hak ve sorumluluğu, alın teri ve emeği, helâl kazancı, dürüstlüğü, sadakati, tevazuu aşılıyarak onları eğitir. Böylece bu İslâm kardeşliği ve nebevî hikmete dayalı iş ahlâkı esnaf arasında nesilden nesle aktarılır.

Hz. Peygamber’in öğretilerini kendine ölçü alan bir işveren, işçinin her türlü insan hakkına mutlaka saygı gösterecektir. İşçisine dinlenme ve ibadet etme fırsatı verecek, ona ağır işler yükleyerek fazla yıpratılmaması hususunda gereken itinayı gösterecektir. İşçisini, hayatını ve sağlığını tehlikeye atacak işlerden kesinlikle uzak tutacaktır. Böylece her yönüyle sağlıklı bir işçi-işveren ilişkisi meydana gelecektir. Fakat işveren, Peygamberimizin öğretilerini göz ardı ettiğinde ise sağlıklı bir ilişkiden söz etmek mümkün olmayacaktır. Özellikle işsizliğin yaygın olduğu günümüzde işçilerin haklarına tecavüz etmek, ücretlerini vermemek, uygun olmayan şartlarda çalıştırmak, tüm bu olumsuzluklar karşısında sesini yükseltip haklarını savunduklarında ise onları işten çıkarmak, Peygamber Efendimizin öğretileri ile taban tabana zıt bir davranıştır.

Peki, Hz. Peygamber’in sözlerini ve davranışlarını örnek alan bir mümin, işçinin ücreti konusunda nasıl davranmalıdır? “Çalışana ücretini, teri kurumadan verin.”² tavsiyesinde bulunan bir Peygamber’in takipçileri elbette bu uyarıya duyarsız kalmaz ve işçilerinin ücretlerini zamanında verir. Hatta belli bir alanda istihdam edilen bir görevli, bu konuda daha hassas davranarak işi gönüllü olarak, ecir ve sevap amacıyla yaptığını söylese ve neticede ücret istemese dahi ücreti verilmelidir. Nitekim Peygamber Efendimiz Hz. Ömer’e yaptığı işler karşılığında ücret verince, Hz. Ömer, bu işi Allah rızası için yaptığını ve ücret istemediğini, bunu ihtiyacı olan kimselere vermesini söyleyerek kabul etmemiş, fakat Efendimiz, “İstemediğin hâlde sana bir şey verilirse onu ye ve tasadduk et.” buyurmuştur.³

Sevgili Peygamberimiz bu tavrı çok beğenip ashâbına örnek olarak sunarken aksi bir tavrı, yani işçinin ücretinde haksızlık yapmayı hem kendisinin hem de Yüce Allah’ın sevmediğini şu sözleriyle ifade eder: “Yüce Allah şöyle buyurur: “Kıyamet gününde karşısına bir hasım olarak dikileceğim üç çeşit insan vardır: Benim ismimi kullanarak söz verip sözünde durmayan kimse, hür bir insanı köle diye satıp parasını yiyen kimse ve bir işçiyi istihdam edip işini yaptırdığı hâlde ücretini vermeyen kimse.”⁴

İşçiyi çalıştırıp ücretini vermemek Yüce Yaratıcı’nın beğenmediği bir iş olduğu gibi işçinin ücretini mazeretsiz olarak ertelemek, anlaştığı ücretten daha az vermek dinen caiz değildir.

¹ Müslim, Âdâb, 31.

² İbn Mâce, Rühûn, 4.

³ Müslim, Zekât, 112

⁴ Buhârî, İcâre, 10.

Nitekim Peygamberimizin dostlarından Ebû Saîd el-Hudrî'nin, "Bir işçi çalıştıracağınız zaman, vereceğiniz ücreti ona bildirin."¹ tavsiyesi işverenin bu tür istismarlara yönelmesini engellemeyi amaçlayan bir uyarıdır. Aslında bu uyarı sadece ücretle alâkalı olarak söylenmiş olmakla birlikte, işçi ile işveren arasında anlaşmazlık çıkma ihtimali olan tüm konular için geçerlidir. İşçinin işe alınırken hangi şartlarda çalışacağı, çalışma ve dinlenme saatleri, haftalık ve yıllık tatilleri, yapacağı iş, alacağı ücret ve ücreti alacağı zaman gibi işçinin ve işverenin haklarını korumaya yönelik ayrıntılar Allah Elçisi'nin bu sözünün kapsamında değerlendirilir. Buna göre tüm bu hususlar işçi ile işveren arasında işe başlamadan önce açıkça konuşulmalı, gerekirse bir sözleşme şeklinde yazılı hâle getirilerek tarafların anlaşmazlığa düşme ihtimali olan konular belirgin hâle getirilmelidir. Böylece belirlilik ilkesince her iki taraf da haklarını ve sorumluluklarını daha iyi bilir ve gereğini yerine getirir.

Rahmet Peygamberi, takipçileri için iş ahlâkını, istihdam politikasını ve çalışma yöntemini bu şekilde belirlemiştir. Özetle; işveren işçilere iyi davranacak, onlara şefkat gösterecek, giyimini, iaşesini karşılayacak ve her konuda anlayışlı davranarak yardımcı olacak, onları "kardeş" olarak görerek samimi davranacak, haklarına riayet edecek, yaptıkları işlerin karşılığını geciktirmeden verecektir. Buna karşılık işçi de işverenin ona gösterdiği bu samimi davranışları suistimal etmeyecek, vazifesini en güzel tarzda yerine getirecek, onun malını kendi malı gibi koruyup gözetecektir. Böylece karşılıklı olarak samimi bir şekilde yürüyen bu işçi-işveren dayanışması sonucunda iş üretimi en üst seviyeye ulaşmış olacaktır. Bu dayanışmada belki de en önemli sorumluluk işverene düşmektedir. Çünkü üretimin artması işçinin gayretli çalışmasına, onun gayreti ise işverenin, onun hakkını en güzel şekilde vermesine bağlıdır. Bu sebeple işveren, sorumluluğunun bilincinde olmalı ve çalışanlarının haklarına son derece riayet etmelidir. Nitekim Peygamberimizin vefat etmeden evvelki şu son sözleri de bu sorumluluğa işaret etmektedir: "Namaz! Namaz! Elinizin altında bulunanlar hakkında Allah'tan korkun!"²

¹ Nesâî, Müzâraa, 44.

² Ebû Dâvûd, Edeb, 123-124